

Grad Zagreb u doba Većeslava Holjevca

Ciper, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:002073>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

Filip Ciper

GRAD ZAGREB U DOBA VEĆESLAVA HOLJEVCA

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, OŽUJAK 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

DIPLOMSKI RAD

GRAD ZAGREB U DOBA VEĆESLAVA HOLJEVCA

Mentor: dr. sc. Goran Hutinec

Autor: Filip Ciper

Zagreb, ožujak 2021.

SAŽETAK

Širenje grada Zagreba za vrijeme dok je gradonačelnik bio Većeslav Holjevac dovelo je do povećanja broja stanovnika čime se razvila industrija, zatim do izgradnje novih stambenih područja te novih projekata od kojih su najznačajniji izgradnja Mosta slobode i Zagrebačkog velesajma. Ostvarenjem tih projekata nastalo je novo naselje južno od Save, Novi Zagreb. Razvojem školstva, kulture i prometa funkcionalnost grada dosegla je višu razinu. U tom razdoblju grad je doživio uspon koji ga je učinio razvijenim i modernim srednjoeuropskim gradom kakav je i danas.

SUMMARY

The expansion of the city of Zagreb during the time when Većeslav Holjevac was mayor led to an increase in the number of inhabitants, which developed the industry, then to the construction of new residential areas and new projects, the most important of which are the construction of the Liberty Bridge and Zagreb Fair. With the realization of these projects, a new settlement south of the Sava River, Novi Zagreb, was created. With the development of education, culture and transport, the functionality of the city has reached a higher level. During this period, the city experienced a rise that made it a developed and modern Central European city as it is today.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. VEČESLAV HOLJEVAC	3
3. RAZVOJ GOSPODARSTVA.....	6
3.1. INDUSTRIJA	6
3.2. POLJOPRIVREDA	13
3.3. ŠUMARSTVO	17
4. IZGRADNJA NOVIH VELIKIH PROJEKATA	19
4.1. GRADNJA NOVIH SPORTSKIH OBJEKATA	19
4.2. ZRAKOPLOVNA LUKA ZAGREB	24
4.3. PRELAZAK NA DRUGU STRANU SAVE.....	25
4.3.1. JANKOMIRSKI MOST I MOST SLOBODE	25
4.3.2. ZAGREBAČKI VELESAJAM	29
5. GRAD KOJI JE POSTAJAO JOŠ VEĆI.....	37
5.1. ADMINISTRATIVNO-UPRAVNA PODJELA GRADA	37
5.2. KRETANJE BROJA STANOVNIKA	38
5.3. IZGRADNJA NOVIH STAMBENIH PODRUČJA.....	40
5.3.1. PROBLEMI U STANOGRADNJI.....	40
5.3.2. NOVI ZAGREB	45
5.3.3. NOVA KATEGORIZACIJA STANOVA	49
6. RAZVOJNA KRETANJA U ŠKOLSTVU, KULTURI I PROMETU	53
6.1. ŠKOLSTVO	53
6.2. KULTURA.....	56
6.3. PROMET.....	62
7. ZAKLJUČAK	66
IZVORI I LITERATURA	68
POPIS SLIKA	71
POPIS TABLICA.....	72
POPIS GRAFIKONA.....	72
POPIS KRATICA	73

1. UVOD

Ovaj diplomski rad bavit će se razdobljem zagrebačke povijesti između 1952. i 1963. godine, odnosno godinama kada je na čelu Zagreba bio Većeslav Holjevac. Osnova rada bilo je arhivsko istraživanje sjednica Narodnih odbora grada Zagreba na kojima su donošene sve odluke vezane uz razvoj grada Zagreba. Obradene su raznolike teme, ciljevi, projekti i problemi s kojima se grad na čelu s Većeslavom Holjevcem suočio.

Na početku diplomskog rada ukratko je prikazana biografija Većeslava Holjevca, najvažnije crte iz njegova života te značaj koji je imao za Zagreb kao gradonačelnik. Treba napomenuti da je po službenom nazivu obnašao funkciju predsjednika Gradskog narodnog odbora iako ga danas kolokvijalno nazivamo gradonačelnikom.

U sljedećem poglavlju obrađen je razvoj gospodarstva Zagreba kao središta i jednog od glavnih centara gospodarske aktivnosti ne samo na području Hrvatske već i na području Jugoslavije. Industrija se u vrijeme Većeslava Holjevca afirmirala kao glavna gospodarska grana koja je zapošljavala sve više stanovništva, međutim suočavala se i s određenim problemima koji su predstavljali kočnicu u njezinu jačem razvoju. U istom poglavlju opisano je stanje i u poljoprivredi koja se također zbog što prirodnih nepogoda, što zbog organizacijskih propusta također našla u krizi. Na kraju poglavlja objašnjeno je koliku važnost imaju šume u gradu Zagrebu te kako je sve veći razvoj gospodarstva ugrozio šumski fond. U ovom poglavlju detaljnije su objašnjene i analizirane sve važnije odluke koje su donesene kako bi se riješili problemi u gospodarstvu.

Četvrto poglavlje bavi se izgradnjom novih velikih projekata koji su Zagreb pretvorili u jedan moderan srednjoeuropski grad. Zasižno najveći pothvat bio je preseljenje Zagrebačkog velesajma južno od Save što je omogućilo daljnji razvitak velesajma i budući razvoj Novog Zagreba. Osim toga izgrađena su dva nova mosta: Jankomirski most i Most slobode, izgrađen je Brodarski institut u današnjem Sigetu, a Zagreb je dobio novo gradsko kupalište iskopavanjem jezera Bundek. Među drugim važnim velikim projektima ističe se izgradnja tribina i uređenje maksimirskog stadiona te izgradnja međunarodne zračne luke na Plesu.

Peto poglavlje vezano je uz četvrto, a orijentirano je na prostornu ekspanziju Zagreba. Grad se širi na istok i zapad, a naposljetku i na područje južno od Save konstantno povećavajući

svoju površinu i broj stanovnika. Nagli porast broja stanovnika u pedesetim i početkom šezdesetih eksponirao je jedan problem koji je u Zagrebu već od kraja Drugog svjetskog rata bio vidljiv, a to je manjak stambenog prostora. Problemi u stanogradnji bili su jedan od najvećih izazova s kojima se Holjevac kao gradonačelnik Zagreba suočio te je u ovom poglavlju prikazano koje mjere je Narodni odbor grada Zagreba poduzimao kako bi riješio te probleme.

Šesto i posljednje poglavlje prati razvojna kretanja u školstvu, kulturi i prometu. U nekim dijelovima grada nije bilo dovoljno obrazovnih ustanova na broj učenika pa su pedesetih građene brojne nove škole i učionice. Osim škola otvarani su novi muzeji, kazališta i kina. Ostvaruje se napredak i u televiziji kada Televizija Zagreb počinje s emitiranjem 1956. godine. Zajamčena je umjetnička sloboda stvaranja u filmu što je talentiranim umjetnicima iz ponajprije Jadran Filma omogućilo stvaranje novih igranih, a autorima iz Zagrebačke škole crtanoog filma stvaranje novih crtanih filmova od kojih je nemali broj bio nagrađivan na međunarodnim festivalima. Od 1953. u Zagrebu se priređuje sve više festivala. Počinju izlaziti nove tiskovine kao što je Večernji list. Zagreb tako pedesetih i šezdesetih godina doživljava kulturni i stvaralački procvat. Što se tiče prometa, napredak je prije svega ostvaren u sektoru javnog prijevoza u središtu grada gdje je sa sve većom koncentracijom automobila bilo važno postići protočnost i koheziju automobilskog i tramvajskog prometa.

2. VEČESLAV HOLJEVAC

Većeslav Holjevac (Slika 1) bio je hrvatski političar. Rođen je u Karlovcu 22. kolovoza 1917. U rodnom gradu polazio je gimnaziju koju nije završio. Članom Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) postaje 1939. godine, a 1940. postaje članom Okružnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske (KPH) za Karlovac. U drugom svjetskom ratu bio je vođa udarne grupe u više diverzija u Karlovačkoj okolici, jedan od organizatora partizanskog ustanka na Kordunu. Tamo je potkraj srpnja sa skupinom kordunaških partizana izveo prvu partizansku akciju napavši željezničku postaju i poštu u Tušiloviću. Komesarom I. korpusa Narodnog oslobođenja vijeća Hrvatske (NOVH) postaje 1942. godine, odnosno 4.

SLIKA 1. VEČESLAV HOLJEVAC (ZAGREBAČKI GRADONAČELNICI, 97.)

udarnoga korpusa Narodnog oslobođenja vijeća Jugoslavije (NOVJ) te na toj dužnosti ostaje do kraja rata. Nakon drugog svjetskog rata dvije je godine (1950. - 1951.) obnašao dužnost ministra rada vlade Federativne narodne republike Jugoslavije (FNRJ), a od 1951. ministar je prometa i pomorstva Vlade Narodne Republike Hrvatske (NRH). Predsjednikom Narodnog odbora grada Zagreba (NOGZ) izabran je 1952. godine te na položaju gradonačelnika glavnog grada Hrvatske ostaje do 1963.¹ S obzirom na dužinu mandata, Većeslav Holjevac bio je najdugovječniji poslijeratni gradonačelnik, a duže od njega vladali su samo Adolf Mošinsky (1892. - 1904.)² te nedavno preminuli Milan Bandić koji je funkciju gradonačelnika obnašao 18 godina (2000. - 2002., 2005. - 2021.).³ Za njegova vremena na mjestu gradonačelnika,

¹ Hrvatski bibliografski leksikon, hbl.lzmk.hr, (pristup 5.11.2020.)

² Zvonimir Milčec, *Zagrebački gradonačelnici* (Zagreb: Bookovac, 2006), 97.

³ Grad Zagreb službene stranice, www.zagreb.hr, (pristup 5.11.2020.)

Zagreb se proširio na desnu obalu Save i tako je počela izgradnja Novog Zagreba što je izravno povezano s odlukom da se Zagrebački velesajam preseli južno od Save, na njegovu današnju lokaciju. U tim trenucima Holjevac je pokazao izrazitu hrabrost i domoljublje oduprijevši se srpskom centralizmu i pritiscima da se Zagrebački velesajam preimenuje u Jugoslavenski i da se preseli u Beograd.⁴ O njegovoj osobnosti i odlučnosti dobro govori general Ivan Šibl: *Iako rodom Karlovčanin, Veco je zavolio Zagreb više nego što ga vole rođeni Zagrepčani. Ogroman dio svog života i svog aktiviteta, koji je bio nesavladiv i neuništiv, posvetio je upravo radu i borbi za Zagreb. Činjenica da je zbog takvih svojih osobina dolazio katkad u sukob sa službenom politikom ili možda političkim realitetom, samo ga još više afirmira kao osebujnog borca i čestita čovjeka. Za njegova mandata Zagreb se demografski, prostorno, kulturološki i gospodarski razvio. Dobio je novu gradsku vijećnicu, novi gradski most preko Save, mnoge nove prometnice, započeta je gradnja sljemenske žičare, izgrađena su nova i uređena mnoga starija naselja, itd. Kakav je Holjevac bio čovjek i političar dobro mogu posvjedočiti sljedeći citati. Prvi je inženjera Zdenka Kolacia, Holjevčevog dugogodišnjeg direktora Urbanističkog zavoda: *Sjećajući se onih dana mogu reći da bismo i danas mogli poželjeti takvu atmosferu i polet u gradu, koju je upravo stvarao Veco. Bio je to smion čovjek, širokih vidika, vizionar velikog modernog Zagreba.*⁵ Drugi citat pripada njegovom suradniku i ratnom drugu Borisu Bakariću: *Veco je bio veliki vizionar, koji je vidio daleko ispred svoga vremena. I za nas, koji smo s njim surađivali oko njegove velike ideje – gradnje Novog Zagreba, sve je to izgledalo presmiono. Tek poslije uvidjeli smo koliko je bio u pravu. A bio je okružen nerazumijevanjem i velikim otporima. Veco se nije dao pokolebati. Nije se obazirao na prigovore i prijekore.*⁶ Nakon što je prestao biti zagrebačkim gradonačelnikom, četiri godine obnašao je dužnost predsjednika Matice iseljenika Hrvatske (1964.-1968.). Svojim radom doprinio je povezivanju domovinske i iseljene Hrvatske, a u tom razdoblju objavio je i djelo *Hrvati izvan domovine* (1967.). Holjevčeva slobodoumna politika postala je naročito istaknuta šezdesetih godina što tadašnjem jugoslavenskom političkom vrhu nije odgovaralo, a i hrvatsko komunističko vodstvo s Bakarićem na čelu ga je doživljavalo kao veliku konkurenciju.⁷ 1967. godine objavljena je Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Iste godine na VII. plenumu Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH) formirana je komisija koja je*

⁴ Ivo Perić, *Zagreb: od 1850. do suvremenog velegrada* (Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2006), 276.

⁵ Milčec 2006, 99.

⁶ Milčec 2006, 98.

⁷ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest* (Zagreb: Novi Liber, 2013), 370.

ispitala Holjevčevo djelovanje te mu predbacila prenaplašene stavove u smislu hrvatskog nacionalizma.⁸ Nakon toga biva izbačen iz CK SKH te iz Saveza komunista (SK) te je bio prisiljen povući se iz javnog života. Umire u Zagrebu 11. srpnja 1970. godine nakon kratke i neizlječive bolesti.⁹

SLIKA 2. SPOMENIK VEĆESLAVU HOLJEVCU NA SJEVERNOM ULAZU NA MOST SLOBODE, licegrada.hr (pristup 6.11.2020.)

⁸ Hrvatski bibliografski leksikon, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=67>, (pristup 5.11.2020.)

⁹ Ivo Goldstein i Goran Hutinec, *Povijest grada Zagreba: knjiga 2.* (Zagreb: Novi Liber, 2013), 205.

3. RAZVOJ GOSPODARSTVA

Kao najveći hrvatski grad, Zagreb je oduvijek bio središte i jedan od glavnih centara gospodarske aktivnosti ne samo na području Hrvatske već i na području cjelokupne Jugoslavije. Sve veći broj ljudi bio je zaposlen u industriji koja se od pedesetih nametnula kao glavna gospodarska grana. Iako je zapošljavala sve više stanovništva, suočavala se s određenim problemima poput slabe razine modernizacije, nedovoljnom profitabilnošću mnogih poduzeća te nedovoljnim brojem zaposlene kvalitetne radne snage. Poljoprivreda s druge strane nije imala previše značajnu ulogu u ukupnoj privredi grada, no i dalje je bila bitna jer je opskrbljivala stanovništvo poljoprivrednim proizvodima. U prvim Holjevčevim godinama poljoprivreda je upala u krizu prvenstveno zbog suše 1952. i kuge koja je pogodila domaće životinje pa je druga polovica pedesetih obilježena nastojanjima grada da revitalizira poljoprivredu. Širenje grada i sve veći razvoj gospodarstva donio je gradu još jedan problem, prekomjerno iskorištavanje šuma. Holjevac je prepoznao važnost koju šume imaju te je već početkom 1954. donesen Zakon o zaštiti i očuvanju šuma.

3.1. INDUSTRIJA

Uz mnogobrojne gospodarske aktivnosti koje su u Zagrebu bile razvijene naročito je bila razvijena industrija. Već u prvim poslijeratnim godinama u Zagrebu su otvorene neke posve nove tvornice poput „Rade Končar“, „Tvornica parnih kotlova“, „Jedinstvo“ i dr.¹⁰ U Zagrebu se od 2. do 7. studenog 1952. održao VI. Kongres KPJ (Slika 3) koji je uz VII., koji je održan u Ljubljani, bio jedini poslijeratni kongres koji je do raspada Jugoslavije održan izvan Beograda. Kongres je održan u Savskoj cesti, na prostoru tadašnjeg Zagrebačkog velesajma (današnjeg Studentskog centra). VI. Kongres važan je iz razloga što je potvrdio brojne promjene u Jugoslaviji ka putu liberalizacije, kao i konačan razlaz države sa Staljinizmom: *Oslobodivši se negativnog utjecaja, što ga je SSSR vršio na naš unutarnji razvitak i društveni život, naša je zemlja snažno razvila socijalističku demokraciju i socijalističke društvene odnose. Vodeći nepomirljivu borbu protiv pojava birokratizma u našem životu, a naročito u organima vlasti, približila je vlast radnim masama i pojačala njihovu kontrolu nad radom vlasti*¹¹ KPJ mijenja ime u SKJ (Savez komunista Jugoslavije), a „Partija“ mijenja ime u „Savez“. Država nakon

¹⁰ Ivan Kampuš i Igor Karaman, *Tisućljetni Zagreb: od davnih naselja do suvremenog velegrada*. (Zagreb: Školska knjiga, 1994), 313.

¹¹ *Narodni list*, 2. studenog 1952.

ovog kongresa kreće putem samoupravljanja koji je trebao biti prvi korak ka demokratizaciji društva. Mnoge tvornice predane su u ruke radnicima što je trebalo potaknuti privredni rast.

SLIKA 3. GOVOR JOSIPA BROZA TITA NA VI. KONGRESU KPJ (Narodni list, 3. studenog 1952.)

Između 1952. i 1960. privredni rast u Hrvatskoj narastao je ukupno za 106% sa stopom rasta od 9,5% godišnje. Tadašnji gospodarski rast, potpomognut financijskom pomoći sa zapada bio je među najvišima u svijetu, a u Jugoslaviji je u periodu između 1953. i 1964. otvoreno 2 milijuna radnih mjesta.¹² U Zagrebu tako već 1953. započinje privredni uzlet koji će potrajati desetak godina.¹³ Koliko se industrija razvijala u prvom desetljeću nakon Drugog svjetskog rata može se prikazati tablicom na sljedećoj stranici.¹⁴

¹² Goldstein 2013, 370.

¹³ Goldstein i Hutinec 2013, 157.

¹⁴ Perić 2006, 279.

Tablica 1. Kretanje broja poduzeća i zaposlenih u gradu Zagrebu između 1939. i 1960. godine (Izradio autor)

Godina	Broj poduzeća	Broj zaposlenih
1939.	91	14.761
1953.	121	40.509
1954.	126	46.725
1955.	128	50.879
1956.	129	53.209
1957.	128	58.003
1958.	124	61.965
1959.	120	68.030
1960.	124	72.636

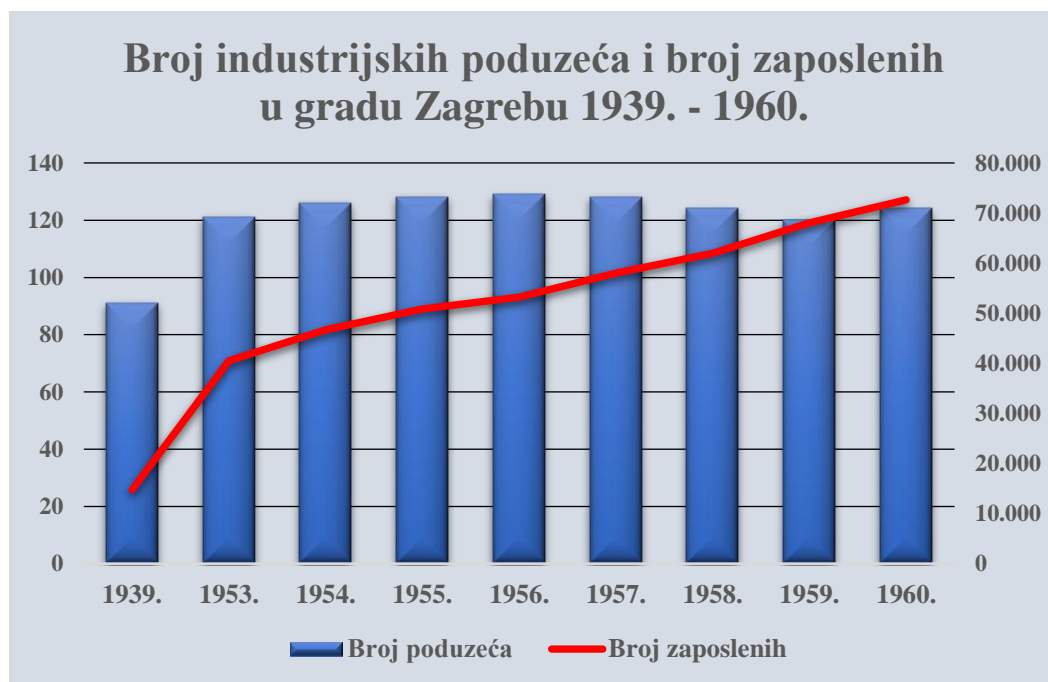
Kao što je vidljivo iz tablice 1, 1953. u Zagrebu poslovalo je 121 industrijsko poduzeće što je bilo osjetno više od ostalih velikih jugoslavenskih centara. Beograd je tada brojao 96 industrijskih poduzeća, Ljubljana 87, a Sarajevo 49. To je jasan pokazatelj da je Zagreb u to vrijeme s pravom slovio za najjači industrijski centar poslijeratne Jugoslavije. Još jedan podatak koji tome govori u prilog je podatak da je zagrebačka industrija 1956. u ukupnoj jugoslavenskoj industrijskoj proizvodnji sudjelovala sa 7,7%, s tim da je udio stanovnika Zagreba u ukupnom jugoslavenskom stanovništvu iznosio tek 2,4%, dok je u hrvatskoj industrijskoj proizvodnji Zagreb sudjelovao s ukupno 29%, a činio je oko 10% stanovništva Hrvatske. Te brojke bile su još impresivnije na kraju Holjevčevog mandata 1963: u Zagrebu je tada bilo koncentrirano 12% jugoslavenske privrede, a čak 25% hrvatske.¹⁵

Primjerice 1955. najviše je zaposlenih bilo u metalskoj industriji (13.941 radnika), potom u tekstilnoj (9.775 radnika) pa elektroprivredi (7.943 radnika), zatim u prehrambenoj industriji (4.889 radnika) te u kemijskoj industriji (4.387 radnika).¹⁶ Najveća tvornica u to vrijeme bila je „Rade Končar“ čiji je prethodnik Siemens primjerice 1939. imao tek 114 radnika da bi 1955. imala 3.560. U isto vrijeme raste broj radnika i u drugim velikim tvornicama. Tako broj zaposlenih u „Prvomajskoj“ raste s 140 na 1.850, „Tvornici parnih kotlova“ (TPK) s 25 na

¹⁵ Goldstein i Hutinec 2013, 189.

¹⁶ Kampuš i Karaman 1994, 313.

600, „Jedinstvu“ s 25 na 600.¹⁷ Broj poduzeća u 50-ima bio je za oko 30-35% veći u odnosu na stanje neposredno prije drugog svjetskog rata. Međutim isto tako je vidljivo da u Holjevčevim godinama sami rast u broju poduzeća ne postoji, ali zamjetan je kontinuirani porast u broju zaposlenih u industriji. Taj odnos kretanja broja industrijskih poduzeća s brojem zaposlenih najzornije može predočiti graf 1.¹⁸

Graf 1. Kretanje broja poduzeća sa brojem zaposlenih u gradu Zagrebu između 1939. i 1960. (Izradio autor)

Iz grafa 1 može se zaključiti gotovo udvostručenje broja zaposlenih u industriji u godinama u kojima je Holjevac bio gradonačelnik. Iako je takav porast broja zaposlenih u industriji pohvalan, treba ipak istaknuti i neke probleme koji su mučili privredu Zagreba pedesetih i početkom šezdesetih godina.

Jedan od glavnih problema koji se isticao bila je slaba razina modernizacije, naročito u vidu korištenja i potrebe za elektronikom¹⁹. Tako je NOGZ za 1960. godinu postavio cilj provođenja sve šire specijalizacije u proizvodnji, korištenje modernijih alata i strojeva kako bi kvaliteta i produkcija industrijskih proizvoda bila veća. Kao produkt takvih odluka od kraja pedesetih mnogi su tvornički pogoni u Zagrebu modernizirani. U odnosu na 1956. godinu, u

¹⁷ Povijest grada Zagreba, 185.

¹⁸ Perić 2006, 279.

¹⁹ HR-DAZG-37, NOGZ, 25, Sastanak sa direktorima i predsjednicima radničkih savjeta zagrebačkih tvornica i poduzeća, 1.2.1960.

1960. bilježi se porast zaposlenih u privredi sa 118.000 na 168.900 zaposlenih, a ukupno u cijelom socijalističkom sektoru, koji čine svi osim seljaka i individualnih obrtnika, ostvaren je skok sa 162.000 na 225.000 zaposlenih što je prikazano sljedećim grafom.²⁰

Graf 2. Odnos broja zaposlenih u privredi i socijalističkom sektoru u gradu Zagrebu
(Izradio autor)

Krajem pedesetih godina brutto proizvodnja socijalističkog sektora privrede bilježila je konstantni rast. Primjerice, ako se za 1957. godinu uzme privredno izvršenje s indeksom 100, onda je 1958. godine privredno izvršenje iznosilo 111,2, a ako se za 1958. uzme početni indeks 100, onda je izvršenje u 1959. iznosilo 115,6 što jasno ukazuje na povećani trend kretanja privredne aktivnosti u gradu Zagrebu. U 1959. je u odnosu na prethodnu, 1958. zabilježen porast broja zaposlenih za 8,6% te porast osobnih prihoda za 11-12%.²¹

Međutim, iako je takav trend kretanja zaposlenosti stanovništva pridonio povećanju aktivnog dijela stanovništva u odnosu na ukupno stanovništvo, što je svakako pozitivna stavka, ističe se jedan problem koji je mogao postati ozbiljna kočnica u ostvarivanju daljnjeg razvitka, a to je nedovoljan broj zaposlene kvalitetne radne snage. Problem je na sjednici NO 1. prosinca 1960. ovako objašnjen: *Ova velika industrija i privreda u cjelini, ostale službe vezane za našu privredu, nije ekipirana ni izdaleka potrebnim kadrovima i to nam u danom momentu čini, i u*

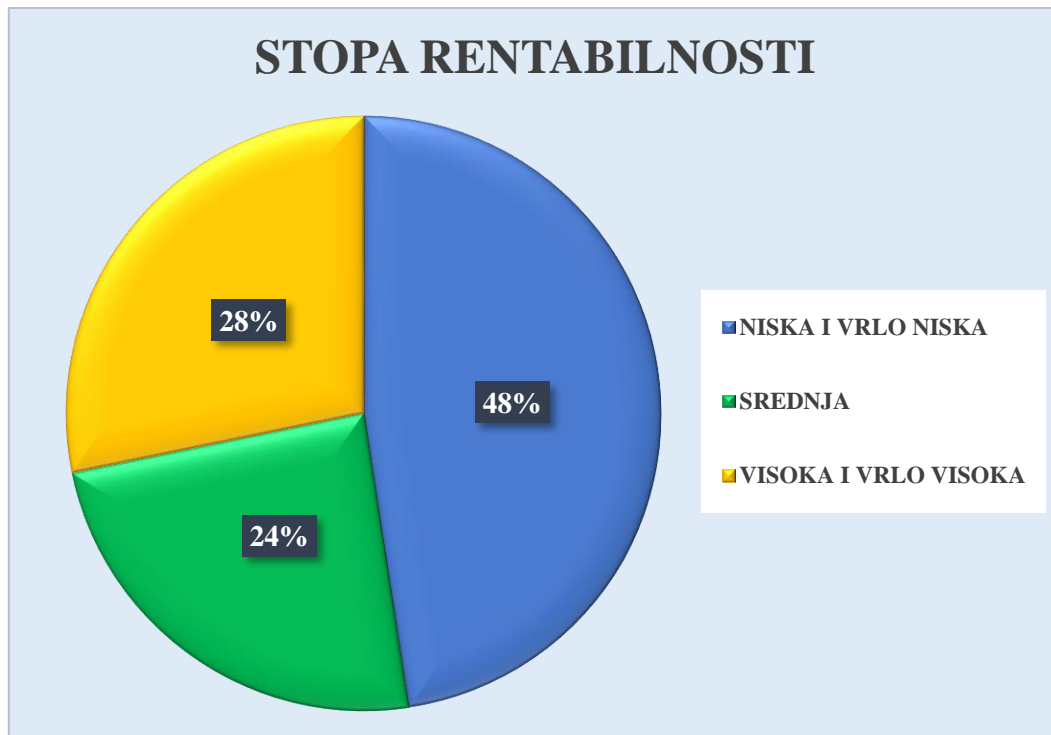
²⁰ Perić 2006.

²¹ HR-DAZG-37, NOGZ, 25, Sastanak sa direktorima i predsjednicima radničkih savjeta zagrebačkih tvornica i poduzeća, 1.2.1960.

budućnosti može činiti, ozbiljne smetnje za postizavanje daljnjih uspjeha u našim kretanjima i u našem razvitku. Nadalje je konstatirano da je visoko kvalificiranih radnika potrebno 11,5% od ukupne radne snage u industriji, a ima ih 4,9%. Također se osjećao deficit kvalificiranih i polukvalificiranih radnika dok je nekvalificiranih bilo 28,2%, a potrebno ih je svega 10,6%.

Nadalje, na istoj sjednici bio je istaknut još jedan problem, a odnosio se na razinu rentabilnosti različitih poduzeća. Naime, zaključeno je da postoji mnogo poduzeća koja posluju na niskim razinama rentabiliteta, a to je u ovom slučaju odnos ukupne akumulacije prema ukupno uloženim sredstvima. Ta problematika najbolje je objašnjena ovom rečenicom: *Mi imamo niz poduzeća koja se nalaze u vrlo opasnoj zoni i u takvoj situaciji da je svaki, i najmanji privredni potres vrlo opasan za ta industrijska poduzeća.*²² U najopasnijoj zoni sa do samo 10% rentabilnosti našlo se čak 31 poduzeće od kojih su neka predstavljala ozbiljan faktor u industriji grada Zagreba poput „Zagrebačke mljekare“, „Gradske plinare“, „Ciglane Zagreb“ i „Francka“. U zoni niske rentabilnosti (10-15%) ukupno se nalazilo 28 poduzeća među kojima su istaknutija „Rade Končar“, „Jadran-film“ i „Vjesnik“. Visoko i ekstremno visoko rentabilnih poduzeća (30-50%) bilo je 35 među kojima se ističu „Elka“, „Munja“, „Nikola Tesla“, „Chromos“, „Pliva“ i „Tvornica Duhana“. Iako to u zapisniku NOGZ nije navedeno, polazeći od toga da ove brojke NO iznosi za 1960. godinu, a u tablici 1 piše da je ukupan broj poduzeća u Zagrebu 1960. godine iznosio 124, može se zaključiti da se još u zoni srednjeg rentabiliteta (15-30%) nalazilo ukupno 30 poduzeća. Sljedeći graf najslikovitije prikazuje problem koji je grad imao s niskom rentabilnošću mnogih poduzeća. Vidljivo je da gotovo polovica od svih poduzeća u Zagrebu nije imala zadovoljavajuću razinu rentabilnosti dok je tek nešto više od svakog četvrtog poduzeća bilo visoke do vrlo visoke rentabilnosti.

²² HR-DAZG-37, NOGZ, 25, Stenografski zapisnik u NOGZ u vezi problematike perspektivnog planiranja, 1.12.1960.

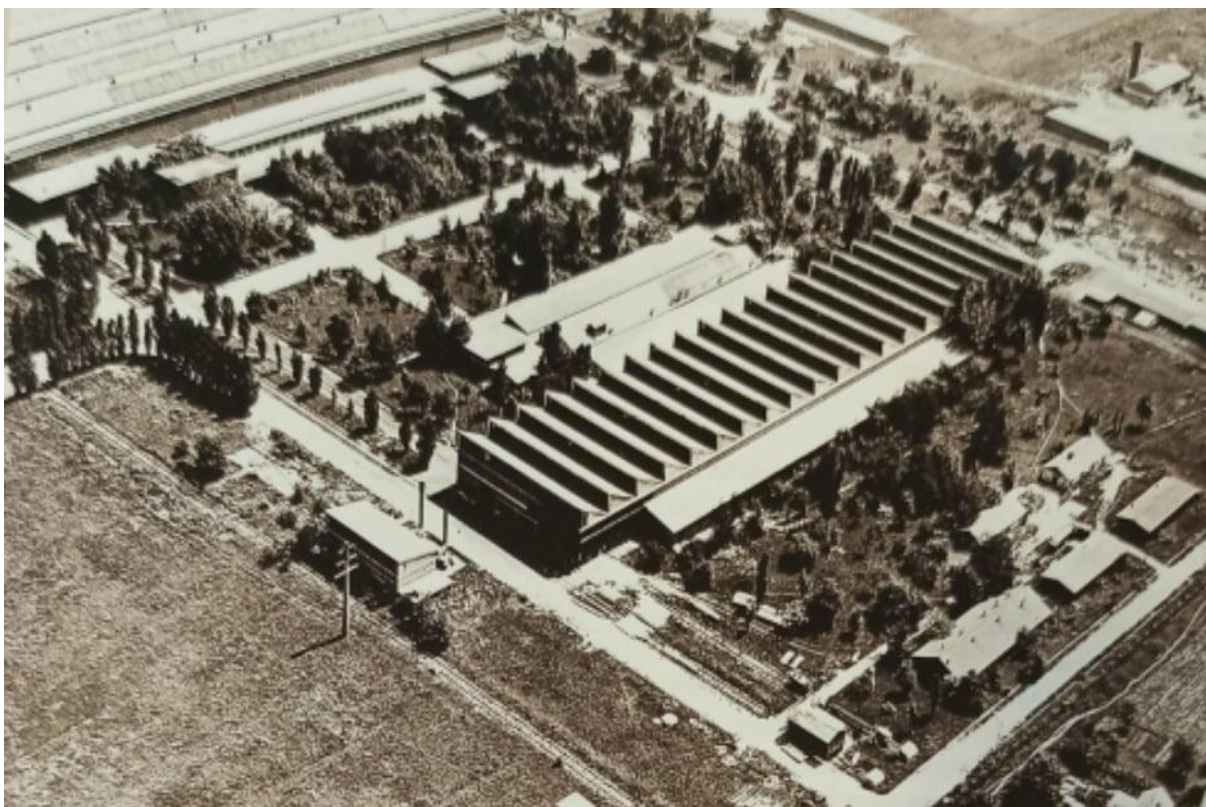
Graf 3. Stopa rentabilnosti poduzeća u gradu Zagrebu 1960. godine (Izradio autor)

Kao jedan od razloga takve niske rentabilnosti su i lokacije na kojima su se ta poduzeća nalazila. Veliki broj nalazi se *okruženo i zatvoreno u određenim veličinama sa stambenim i drugim naseljima, u nemogućnosti za bilo kakva širenja.*²³ Stoga je grad smatrao neophodnim preseliti nekolicinu takvih poduzeća na druge lokacije. Preseljenja tvornica započela su već od kraja pedesetih. Na Žitnjaku su se izgradila nova industrijska postrojenja za mnoge tvornice poput „Organsko-Kemijske industrije“ (OKI) i „Tvornice parnih kotlova“ (TPK) (Slika 4), a u različitim dijelovima grada otvoreni su novi pogoni za već postojeća poduzeća poput „Chromosa“, „Plive“ i „Sljemena“.²⁴ Tvornica OKI je na Žitnjak preselila 1962., a prije nje na Žitnjak svoje pogone sele „Zagrebačka mljekara“ (1952.) i „Dalekovod“ (1957.).²⁵

²³ HR-DAZG-37, NOGZ, 26, Stenografski zapisnik u NOGZ u vezi problematike perspektivnog planiranja, 1.12.1960.

²⁴ Kampuš i Karaman 1994, 313.

²⁵ Goldstein i Hutinec 2013, 188.

SLIKA 4. POGON TVORNICE PARNIH KOTLOVA NA ŽITNJAKU (Povijest grada Zagreba, 189.)

3.2. POLJOPRIVREDA

S druge strane, poljoprivreda kao i u ostalim velikim gradovima, pa tako i u Zagrebu nije imala značajniju gospodarsku ulogu. To potvrđuje podatak da je u poljoprivredi 1953. bilo zaposleno svega 3,9% stanovništva te je činila tek 0,84% ukupnog brutto društvenog proizvoda grada. No unatoč tome bila je važan izvor opskrbljivanja stanovništva hranom i ostalim poljoprivrednim proizvodima. U Zagrebu je poljoprivreda među stanovništvom najviše bila zastupljena u njegovim sjevernim općinama. Tako je primjerice u Markuševcu 46,2% stanovništva bilo zaposleno u poljoprivredi, u Šestinama 34,2%, Remetama 33,6% i Gračanima 29,4%. Kao najvažnije grane u poljoprivredi istaknute su bile povrtlarstvo, peradarstvo i voćarstvo za koje je grad smatrao da bi im se trebao dati veći značaj.²⁶

Treba istaknuti da se poljoprivreda u Zagrebu u prvim Holjevčevim godinama susrela s određenim problemima. Savjet za poljoprivredu i šumarstvo vodio je jedan od Holjevčevih najbližih suradnika i Podpredsjednik Gradskog narodnog odbora, Josip Kolar.²⁷ Na područjima

²⁶ HR-DAZG-37, NOGZ, 17, XVI. Zajednička sjednica Gradskog vijeća NOGZ i Vijeća proizvođača, 26.1.1954.

²⁷ HR-DAZG-37, NOGZ, 21, I. sjednica Predsjedništva NOG, 6.12.1957.

gdje su nekad bile poljoprivredne površine povećale su se površine neplodnog tla u gradu zbog sve većeg razvoja industrije, sve većeg broja tvornica i izgradnje novih gradskih područja. Tako je primjerice 1952. bilo 5.729 hektara neplodnog tla, a već 1953. 5.909 hektara. Godina 1952. bila je loša za poljoprivredu i iz razloga što je te godine grad pogodila suša zbog koje je prirod od usjeva voća i povrća bio slab, ali i kuga, odnosno trakavica koja je napala stoku, a posebno svinje.²⁸ Na području grada Zagreba trakavicom je bila zaražena gotovo polovica svinja.²⁹ Zbog bolesti trakavice stanje stočnog fonda se u sljedećoj godini prilično smanjio što je prikazano tablicom 2.

Tablica 2. Kretanje stočnog fonda u gradu Zagrebu 1952. i 1953. godine (Izradio autor)

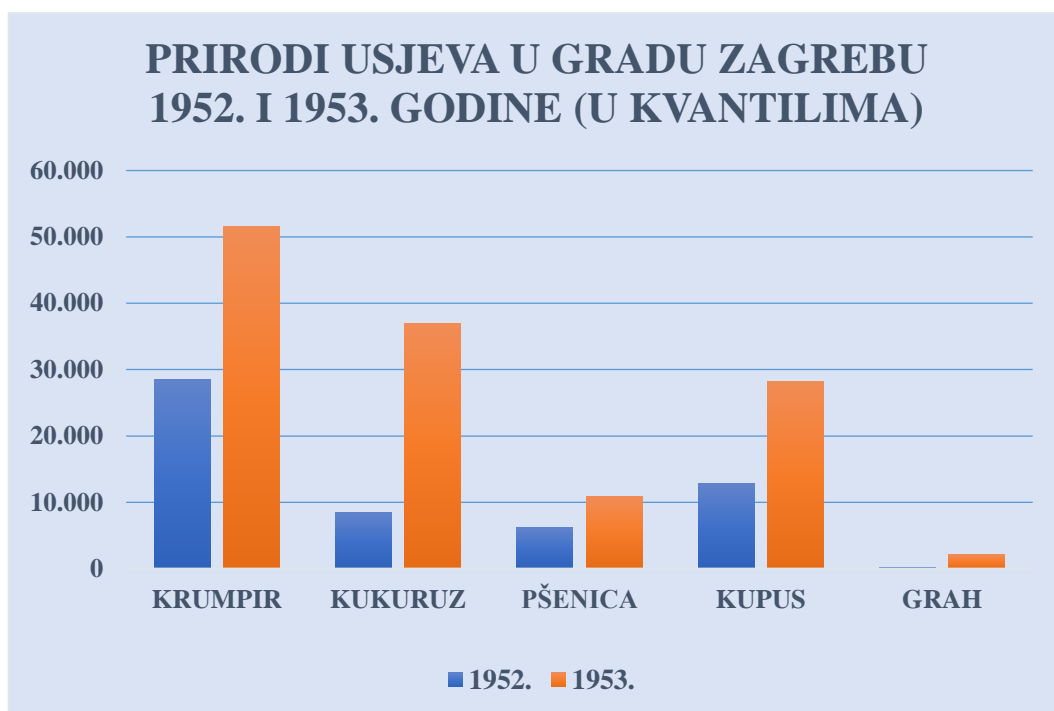
KOMADA			
	1952.	1953.	RAZLIKA (%)
KONJI	1.759	1.492	-15,2%
GOVEDA	4.211	4.370	+3,6%
SVINJE	9.976	6.154	-38,3%
KUNIĆI	2.057	1.237	-39,9%
KOZE	1.084	963	-11,2%
PERAD	46.609	37.869	-18,6%
UKUPNO	65.696	52.085	-20,7%

Godina 1953. za poljoprivrednu proizvodnju bila je godina oporavka koja je donijela porast uroda, naročito povrća čijem je rastu uroda i forsiranju rasta istog grad pridavao poseban značaj. U odnosu na 1952., prirodi usjeva krumpira u 1953. porasli su s 28.522 kvantila na 51.617, kukuruza s 8.397 na 36.962 što je učetverostručenje priroda, pšenice sa 6.181 na 10.901, kupusa s 12.792 na 28.257 te graha sa 196 na 2.170 kvantila (Graf 4).³⁰

²⁸ HR-DAZG-37, NOGZ, 17, XXI. sjednica gradskog vijeća, 12.1.1954.

²⁹ *Narodni list*, 15. lipnja 1957.

³⁰ HR-DAZG-37, NOGZ, 17, XXI. sjednica gradskog vijeća, 12.1.1954.

Graf 4. Prirodi usjeva u gradu Zagrebu 1952. i 1953. godine (Izradio autor)

Urodi usjeva u pedesetima nakon krizne 1952. konstantno su rasli pa je tako primjerice 1959. bila rekordna godina uroda pšenice. No unatoč tome pojavio se problem s brašnom. Naime u brašnu koje se stavljalo u prodaju nalazilo se čak 90% uvozne, a samo 10% domaće pšenice.³¹ Vezano uz to ističe se i problem da zbog pomanjkanja sredstava nova pekara još nije izgrađena te da su troškovi skladištenja preveliki. Osim toga, primijećeno je da sektor poljoprivrede ne radi dovoljno dobro. Naime, dok se nisu osnovala poduzeća za opskrbu grada poljoprivrednim proizvodima, njihova doprema često je ovisila direktno o proizvođačima, odnosno seljacima iz bliže ili dalje okolice grada. Poduzeća koja su se bavila dopremom voća i povrća, koja su sama po sebi kvarljiva roba, često su zbog nedovoljnog skladišnog prostora i pomanjkanja hladnjača velik dio robe morala baciti ukoliko se ne bi odmah prodala. To je uzrokovalo poprilično visoke cijene roba, ali i gubitke.³² Stoga NOGZ predlaže formiranje zasebnog sekretarijata za poslove i zadatke u poljoprivredi te je ideja da poduzeće „Žitnjak“ opskrbljuje grad voćem i povrćem, a „Božjakovina“ mlijekom i mesom. Iznesen je podatak da se u 1953. godini čak 30% voća i povrća pokvarilo zbog pomanjkanja spomenutih postrojenja.³³ Grad je kako bi riješio problem pretjeranog kvarenja poljoprivrednih proizvoda osigurao

³¹ HR-DAZG-37, NOGZ, 24, Sastanak kod Predsjednika Većeslava Holjevca sa načelnicima sekretarijata i predsjednicima Savjeta NOGZ-a, 24.8.1959.

³² *Vjesnik*, 12. ožujka 1954.

³³ *Vjesnik*, 15. ožujka 1954.

sredstva u iznosu od 10 milijuna dinara za izradu 200 vagona skladišnog prostora i hladnjača s 300 vagona za hlađenje. Problem kvarenja robe također je riješen širenjem kućanskih hladnjaka u domaćinstvima.³⁴ Početkom 1960. istaknuta je potreba za forsiranjem rasta poljoprivrede uz povećana ulaganja u tu privrednu granu. Planiralo se uložiti 2,4 milijarde dinara za kupnju 2.500 krava, organizaciju farme za tov milijun i pol komada pilića te uspostavljanje novih 200 hektara voćnjaka. Grad je krajem 1960. postavio cilj da do 1965., odnosno do završetka nove petoljetke, poljoprivredna proizvodnja poraste za 6,5 puta, da se uvedu nove tehnologije kojima bi se trebali povećati prinosi i da se poveća obradivi fond zemljišta s 3.000 na 6.000 hektara.³⁵

Gradska mljekara pored otkupa i prerade imala je u svom sastavu i prijevoz mlijeka po gradu što je za jedno takvo poduzeće bio složen i težak posao. Zbog toga se krajem 1954. pokrenulo pitanje tko bi trebao prevoziti mlijeko od Mljekare do trgovina. Predstavnici mljekarskih poduzeća predložili su da bi najbolje rješenje bilo osnovati posebno poduzeće za prijevoz mlijeka. Osnivanjem takvog poduzeća riješilo bi se više pitanja. Gradska mljekara mogla bi više pažnje posvetiti organizaciji otkupa mlijeka na terenu, a prijevoz mlijeka bi se odvijao uredno.³⁶ Taj prijedlog predstavnici mljekarskih poduzeća poslali su NOGZ koji je taj prijedlog i prihvatio. U prvoj polovici 1960. problemi u mljekarstvu ponovo su bili aktualni. Naime, kako je potrošnja mlijeka u gradu sve više i više rasla, početkom 1960-te pojavio se problem opskrbe grada mlijekom. Uz potrošnju rasla je i nabavna cijena mlijeka kao i cijene troškova pripreme mlijeka u mljekarama. Kao produkt toga Zagrebačka mljekara zabilježila je u 1959. gubitke od 149 milijuna dinara.³⁷ Problemi koji su još dodatno doprinijeli nepovoljnom položaju mljekarstva u to vrijeme bili su korištenje zastarjelih strojeva, primitivna proizvodnja i nehigijena. Kako bi se ti problemi riješili na NOGZ predloženo je da se fond krava poveća na 7.000, ali da se i poveća cijena mlijeka u gradu. U konačnici je prihvaćeno da se cijena mlijeka kreće između 40 i 42 dinara za litru mlijeka, a također se predlaže prodaja punomasnog mlijeka po cijeni između 65 i 70 dinara po litri.³⁸ Međutim problem mljekarstva tim odlukama očito

³⁴ *Vjesnik*, 12. ožujka 1954.

³⁵ HR-DAZG-37, NOGZ, 26, Stenografski zapisnik u NOGZ u vezi problematike perspektivnog planiranja, 1.12.1960.

³⁶ *Narodni list*, 24. prosinca 1954.

³⁷ HR-DAZG-37, NOGZ, 25, Zapisnik sa sastanka Predsjednika NOGZ-a sa predsjednicima NO-a općina, 28.3.1960.

³⁸ HR-DAZG-37, NOGZ, 25, Zapisnik sastanka kod Predsjednika NOGZ o problematici Zagrebačke mljekare, 12.4.1960.

nije bio riješen jer se ta tema provlačila po sjednicama narodnih odbora sve do konca Holjevčeve vlasti u Zagrebu. Krajem 1960. navedeni su ciljevi nove petoljetke koja je trebala početi sa 1961. godinom. Kao jedan od ciljeva bila je izgradnja nove mljekare, a početkom 1961. odlučeno je da se podigne nova farma za proizvodnju mlijeka u Zdenčini.³⁹

3.3. ŠUMARSTVO

Kako se Zagreb sve više širio i industrijski jačao, tako se pojavio i još jedan problem, a to je bilo prekomjerno iskorištavanje šuma. Međutim taj problem nije nastao u godinama kada je Holjevac bio gradonačelnik, već se prekomjerno iskorištavanje i degradacija šuma počelo javljati od početka dvadesetog stoljeća usporedno sa sve većim rastom broja seljačkih domaćinstava. Šumski fond podno Medvednice postepeno je do sredine dvadesetog stoljeća doveden do toga da nije u stanju podmiriti niti najnužnije potrebe domaćinstava. Stoga je NOGZ početkom 1954. donio odluke kojima bi se uništavanje šuma u Zagrebu trebalo zaustaviti. U šumama je prepoznat rekreativni, turistički, higijenski i kulturni značaj. Važnost im se ogleda u tome što zadržavaju da znatan dio voda dođe do tla, sprječavaju širenje erozije, povoljno utječu na mikroklimu i hidrološke prilike u gradu.

Također je ustanovljeno da su se količine oborina u zadnjih 15 godina povećale što dovodi do velikog pritiska na kanalizacije i u konačnici do poplava. Nekada su šume Medvednice štatile grad od oborinskih nepogoda, no s vremenom se ta zaštita smanjila uslijed prekomjerne sječe šuma. Zato se smatralo važnim obnoviti šumski fond, učiniti šume gušćima kako bi ponovno mogle štiti grad. Također se upozorava na prorjeđivanje kako biljnog tako i životinjskog fonda u šumama Medvednice. Stanje šuma možda je najbolje opisano na sjednici NO 27. siječnja 1954.: *Od šuma pod današnjom upravom NO-a grada Zagreba, je 1/3 šikare, 1/3 degradirane, koje skoro prelaze u šikare. Samo je 1/3 šuma i to onih starih gradskih ušćuvanih i uzgajanih, kao vrijedan šumski objekt. Šume pak izvan uprave NO-a grada Zagreba na Medvednici su gotovo sve šikare i devastirane.*⁴⁰ Treba napomenuti da su šume sve do 1945. bile u privatnim vlasništvima kada je provedena eksproprijacija šumskih veleposjeda pa su šume došle pod državnu upravu, a sve šume bivših zemljišnih zajednica na Medvednici od tada su pod upravom i nadzorom NOGZ.

³⁹ HR-DAZG-37, NOGZ, 27, Zapisnik sastanka u NOGZ sa predsjednicima NOO Jastrebarsko, 14.2.1961.

⁴⁰ HR-DAZG-37, NOGZ, 17, Šume na području NO-a grada Zagreba – proglašenje park-šumama, 27.1.1954.

Zbog svih navedenih problema s kojima se grad suočio donesene su određene odluke i smjernice za daljnje gospodarenje šumama. Kako bi se šume očuvale i *da se u njima vodi takva uprava i gospodarenje, kako bi one mogle služiti u namijenjene svrhe* odlučeno je da se šume na području grada proglašavaju park-šumama. Tako u park-šume ne bi ulazile samo šume već i uređeni šumski parkovi poput onih u Maksimiru, Tuškancu, Zelengaju i Jelenovcu. Njihova svrha bila bi služiti gradu kao *zaštitni zeleni pojas i regulator klime, te trebaju zaštićivati tlo od bujica... one trebaju da čuvaju floru i faunu šumskih predjela grada, te da kao pogodno izletišta i odmarališta omogućuje građanima potrebno osvježanje i odmor*. Zabranjeno je krčenje park-šuma, a jedini izuzetak u kojem bi takva radnja bila dozvoljena bio bi za izgradnju stambenih, gospodarskih i turističkih objekata. Uz to zabranjeno je još primjerice:

- ubiranje plodova i ljekovitih biljaka,
- kopanje zemlje,
- vađenje kamenja i pijeska,
- bilo kakvo zagađivanje vodotoka,
- svaki ribolov.

Za park-šume nadležan je bio Savjet za komunalne poslove NOGZ, a njima upravlja Poljoprivredno-šumarski fakultet u Zagrebu.⁴¹

Međutim već u travnju, samo tri mjeseca nakon odluke o zaštiti park-šuma u Zagrebu, dolazilo je do kršenja zakona. Tako je podno Medvednice posječeno 30 hrastovih i bukovih stabala za čiju sječu drvosječe nisu imali dozvolu. Šteta koja je učinjena bila je nenadoknativa i teška stoga je Uprava za park-šume pozvana da izađe s komisijom na mjesto događaja, da se utvrdi šteta i da se odgovorne osobe kazne za nepoštivanje zakona.⁴²

⁴¹ HR-DAZG-37, NOGZ, 17, Šume na području NO-a grada Zagreba – proglašenje park-šumama, 27.1.1954.

⁴² Vjesnik, 9. travnja 1954.

4. IZGRADNJA NOVIH VELIKIH PROJEKATA

Sredinom pedesetih Većeslav Holjevac donosi odluku preseliti velesajam sa stare lokacije u Savskoj cesti na novu, južno od rijeke Save. Čin preseljenja velesajma na drugu stranu Save zasigurno je najvažniji događaj ne samo u godinama kada je Holjevac bio gradonačelnik nego u cijeloj novijoj zagrebačkoj povijesti. Na novoj lokaciji Zagrebački je velesajam dobio priliku razvoja i širenja te je Zagreb stavio na gospodarsku kartu Europe privlačivši u grad izlagače iz oba tabora blokovski podijeljene Europe što nije pošlo za rukom ni jednom drugom velesajmu u Europi. Zagrebački velesajam bio je više od samo gospodarskih, kulturnih i tehničkih izložbi. Svojim preseljenjem potaknuo je gradnju cijelog novog dijela Zagreba koji se upravo danas tako i zove: Novi Zagreb. Time se grad napokon širi i na jug. Izgrađen je Most slobode koji je i danas središnji gradski most, izgrađen je Brodarski institut te je Zagreb dobio novo gradsko kupalište iskopavanjem jezera Bundek. Važnost Novog Zagreba očitovala se i u tome što je u njega smješten veliki broj useljenika u grad. Osim početka izgradnje Novog Zagreba grad je uređenjem stadiona u Maksimiru napokon dobio pravi gradski stadion, a preseljenjem aerodroma iz Lučkog na Pleso Zagreb je dobio i pravu međunarodnu zračnu luku. Svim tim pothvatima Zagreb poprima konture velegrada.

4.1. GRADNJA NOVIH SPORTSKIH OBJEKATA

U Zagrebu se dugo vremena osjećao nedostatak kvalitetnih sportskih objekata te su mnogi zagrebački klubovi, čak i oni iz dvoranskih sportova, bili prisiljeni igrati na otvorenom. Primjer su rukometaši Medveščaka i Zagreba koji su svoje utakmice igrali na otvorenom igralištu na Šalati, odnosno u Kranjčevićевой ulici. Prvi pomak naprijed dogodio se izgradnjom prvog natkrivenog bazena u Zagrebu u Daničićевой ulici 1958. godine koji se zvao zimsko plivalište Mladost (Slika 5). Bio je to prvi natkriveni bazen u čitavoj Jugoslaviji.⁴³ Dok se igralo u Daničićевой, vaterpolo klub Mladost počeo je nizati velike domaće i europske uspjehe osvojivši zimsko prvenstvo Jugoslavije 1960. i 1961., a prvaci države postali su 1962. godine. To je bila tek uvertira u zlatne dane Mladosti koji krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih osvajaju tri naslova državnih i četiri naslova europskih prvaka.⁴⁴

⁴³ Goldstein i Hutinec 2013, 214.

⁴⁴ HAVK Mladost, havk-mladost.hr, (pristup 16.11.2020.)

SLIKA 5. ZIMSKO PLIVALIŠTE MLADOST (Povijest grada Zagreba, 214.)

1954. počelo se raspravljati o izgradnji novog stadiona s druge strane Save. Na sjednici NO ističe se da nema sumnje da Zagreb zaslužuje novi moderan stadion, međutim postavlja se pitanje mogućnosti realizacije takvoga projekta. Naime, Zagreb je tada već imao nekoliko stadiona, stadione u Kranjčevićevoj i Koturaškoj ulici te onaj Maksimirski koji je izgrađen još 1912. godine na inicijativu i za potrebe Hrvatskog akademskog športskog društva (HAŠK).⁴⁵ Taj dio grada, područje Maksimirskog perivoja još je od 19. stoljeća bilo središte i kolijevka sporta u Zagrebu kada su na Maksimirskim jezerima započeli organizirani sportski događaji poput klizanja i plivanja. Krajem 19. stoljeća uređuju se Svetice, livada južno od Maksimirske šume gdje su postepeno dodavani različiti sportsko - rekreacijski sadržaji među kojima je prvi bio Zagrebački velodrom.⁴⁶ Nakon drugog svjetskog rata Fiskulturni odbor Zagreba dodijelio je nogometnom klubu Dinamo na korištenje stadion u Maksimiru. Međutim tada uz teren još nije bilo tribina budući da su stare HAŠK-ove tribine prenesene u Kranjčevičevu ulicu nakon

⁴⁵ Ariana Štulhofer, „Zagrebački sportski tereni u Maksimiru i na Sveticama do 1965. godine“, *Prostor* 23 (2002), 36.

⁴⁶ Štulhofer 2002, 35.

Sjeverna tribina nije u potpunosti bila izgrađena: nisu bili dovršeni unutarnji radovi na objektima poput svlačionica, ambulante i tuševa. Izgradnja kompletnog stadiona trebala je biti završena u roku od 4 godine. U 1954. za izgradnju je prikupljeno 50 milijuna dinara. Međutim izvođenje radova zahtijevalo je puno veća financijska sredstva zbog čega su se morali tražiti novi krediti. Do poskupljenja izvođenja radova došlo je zbog poskupljenja građevinskog materijala poput drva, željeza i cementa. Tako je za 1954. bila zamišljena izvedba radova u iznosu od 100 milijuna dinara dok je u prethodnoj 1953. utrošeno 120 milijuna dinara pa su ukupni troškovi izgradnje za 1953. i 1954. iznosili 220 milijuna dinara. Ukupna cijena izgradnje stadiona prema proračunima trebala je iznositi 440 milijuna dinara.⁴⁸

Zapadna tribina namjeravala se čim prije završiti. Naime, planirani završetak izgradnje zapadne tribine bio je do odigravanja međunarodne utakmice između Jugoslavije i Francuske, zakazane za 18. listopada 1953., međutim vremena nije bilo dovoljno da se to i ostvari. Za dogovorenu utakmicu izgrađen je samo središnji dio zapadne tribine, s oko 3.000 sjedećih mjesta dok je ostatak dovršavan tijekom sljedeće dvije godine. Izgradnja sjeverne tribine trajala je dvije godine, od 1953. do 1955. te je izgrađena u obliku luka, a kada je završena mogla je primiti 16.000 gledatelja.⁴⁹ Upravni odbor nogometnog kluba Dinamo u jesen 1958. planirao je izgraditi istočnu i južnu tribinu bez prethodnog dogovora s projektantima maksimirskog stadiona. Upravni odbor imao je zamisao istočnu i južnu tribinu spojiti s već izgrađenom sjevernom u jednu povezanu cjelinu (Slika 7), a kapacitet stadiona time bi se povećao s 35.000 na 75.000 mjesta.⁵⁰ Međutim projektanti su smatrali da bi takva gradnja u potpunosti zatvorila stadion i pretvorila ga u zatvorenu i izoliranu arenu, bez doticaja sa svojim okolišem te se od takvog poduhvata odustalo. Tribine maksimirskog stadiona u konačnici su izgrađene fizički odvojene jedna od druge upravo iz razloga kako bi se postigla kohezija stadiona s okolišem čime se narušila estetska ljepota stadiona.

⁴⁸ HR-DAZG-37, NOGZ, 17, XXI. sjednica gradskog vijeća, 12.1.1954.

⁴⁹ Štulhofer 2002, 44.

⁵⁰ Štulhofer 2002, 45.

SLIKA 7. PROJEKT DOGRADNJE STADIONA U MAKSIMIRU, 1958. GODINA (Štulhofer 2002, 45.)

S gradnjom istočne tribine koja je trebala imati kapacitet od 12.000 sjedećih mjesta započelo se 1961. godine. Zanimljivo je da zbog financijskih razloga sjedalice nisu rađene od hrastovine kao na zapadnoj tribini, već samo od gologa betona.⁵¹ Početkom 1962. na NOGZ istaknuta je potreba da se radovi ubrzaju i da gradnja istočne tribine bude gotova do 25. svibnja 1962. Kao razlog kašnjenja radova navode se izuzetno loši vremenski uvjeti i hladnoća na kojoj je bilo teško raditi.⁵² Završetak gradnje parkirališta, ograda i svlačionica bio je predviđen do utakmice Jugoslavija - Zapadna Njemačka 30. rujna 1962. Ukupno je za dovršetak istočne tribine, ograda, blagajne i prilaza stadionu do kraja svibnja 1962. izdvojeno još 230 milijuna dinara.⁵³

⁵¹ Štulhofer 2002, 44.

⁵² HR-DAZG-37, NOGZ, 28, Sastanak u prostorijama Direkcije za izgradnju javnih objekata grada Zagreba, u vezi pospješenja radova na gradnji stadiona „Dinamo“ u Maksimiru, 14.2.1962.

⁵³ HR-DAZG-37, NOGZ, 28, Zapisnik sastanka u vezi dovršenja radova na stadionu „Dinamo“, 7.5.1962.

4.2. ZRAKOPLOVNA LUKA ZAGREB

Nakon drugog svjetskog rata zagrebačka zračna luka nalazila se u naselju Lučko. Međutim, zbog travnate uzletno-sletne staze i slabe navigacijske opreme ta zračna luka nije mogla pratiti nagli razvoj zrakoplovstva. Grad Zagreb, da ne bude isključen iz zračnog prometa, 1959. na zahtjev „Uprave za civilno zrakoplovstvo“ preuzima vojni aerodrom Pleso (u naselju između Zagreba i Velike Gorice) s betonskom uzletno-sletnom stazom te osniva poduzeće za aerodromske usluge Zračna luka Zagreb.⁵⁴ Tako je nađena nova lokacija gdje će nova zagrebačka zračna luka biti smještena. Početkom 1958. na sjednici NOGZ izneseni su planovi za tekuću i narednu, 1959. godinu, a jedan od planova bio je i stavljanje novog aerodroma za civilni promet u pogon.⁵⁵ Gradonačelnik Holjevac najavio je skoro otvaranje nove zračne luke na sjednici NOGZ 19. kolovoza 1959.⁵⁶ Ukupno je za gradnju zračne luke na Plesu utrošeno 360 milijuna dinara. Većeslav Holjevac je na sjednici NOGZ 12. lipnja 1959. odredio donošenje odluke o uspostavljanju avionske veze između Zagreba i Milana te da se povodom toga u Zagreb pozove milanski gradonačelnik Virgilio Ferrari.⁵⁷

Otvaranje zračne luke na Plesu bilo je predviđeno za 29. studenog 1959., međutim istaknula se mogućnost da će se aerodrom možda otvoriti prije svečanog otvaranja Zagrebačkog velesajma koje je bilo zakazano za 5. rujna.⁵⁸ Zračna luka svečano je otvorena 2. rujna 1959 (Slika 8).⁵⁹ Grad Zagreb otkupio je dio zrakoplovne baze Pleso te 1963. osniva poduzeće za aerodromske usluge nazivom "Zrakoplovna luka Zagreb".⁶⁰ Krajem 1962. krenulo se u izgradnju pristanišne zgrade za koju je bilo izdvojeno 500 milijuna dinara. Gradnja je završena u jesen 1963. godine.⁶¹

⁵⁴ Stanislav Pavlin, *Aerodromi I* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu: Fakultet prometnih znanosti, 2006), 2.

⁵⁵ HR-DAZG-37, NOGZ, 22, Zapisnik sastanka Predsjedništva sa načelnicima Sekreterijata NOGZ-a, 9.1.1958.

⁵⁶ HR-DAZG-37, NOGZ, 24, Sastanak Predsjedništva NOGZ-a sa predsjednicima NO općina užeg područja grada, 19.8.1959.

⁵⁷ HR-DAZG-37, NOGZ, 23, XIX. zapisnik sastanka predsjedništva NOGZ-a, 12.6.1959.

⁵⁸ HR-DAZG-37, NOGZ, 24, Sastanak kod Predsjednika Većeslava Holjevca sa načelnicima sekreterijata i predsjednicima Savjeta NOGZ-a, 24.8.1959.

⁵⁹ *Večernji list*, 3. rujna 1959.

⁶⁰ Stanislav Pavlin, Igor Dimnik, Marko Rapan. *Problematika razvoja zračne luke Zagreb* (Hrvatska znanstvena bibliografija, 2006), 1. bib.irb.hr (pristup 19.11.2020.)

⁶¹ HR-DAZG-37, NOGZ, 29, Zapisnik sastanka kod Predsjednika NOGZ-a, 28.9.1962.

SLIKA 8. SVEČANO OTVARANJE ZRAČNE LUKE NA PLESU (Večernji list, 3. rujna 1959.)

4.3. PRELAZAK NA DRUGU STRANU SAVE

U ovom poglavlju navedena su dva najvažnija projekta za širenje grada na drugu stranu Save, a to su izgradnja Mosta slobode i preseljenje Zagrebačkog velesajma na novu lokaciju. Ostvarenje tih projekata u konačnici je dovelo do stvaranja Novog Zagreba.

4.3.1. JANKOMIRSKI MOST I MOST SLOBODE

Većeslav Holjevac imao je viziju od Zagreba stvoriti moderan velegrad sa svim sadržajima koje bi takav grad krasile. Što se prostornog razvitka tiče, Holjevac se posebno zanosio idejom širenja Zagreba na desnu obalu Save. Kako bi ostvario zamisao širenja Zagreba na jug imao je u vidu nekoliko ključnih stvari koje bi omogućile širenje Zagreba preko Save. Jedna od njih bila je izgradnja mostova koji bi spojili „stari“ Zagreb s „novim“. Za vrijeme Holjevčeve vlasti u Zagrebu izgrađena su dva mosta: Jankomirski most, 1958. i Most slobode, 1959.

Jankomirski most zaista je ekspresno izgrađen. Prvi elementi mosta dopremljeni su na gradilište 10. kolovoza 1958., a u Mariboru je početkom svibnja iste godine izrađena 600 tona teška i 330 metara dugačka čelična konstrukcija čija je montaža bila završena za samo 41 dan, 19. rujna. Most je konačno završen i pušten u promet 19. studenog 1958. godine.⁶²

Onaj drugi, položajno i za promet u Zagrebu mnogo važniji most, most Slobode izgrađen je godinu poslije Jankomirskog, 1959. godine. Zanimljivo je da je oba mosta projektirala ista osoba, Krunoslav Tonković. Most Slobode svakako je bio ključni objekt

⁶² Neven Crnobrnja, "Zagrebački savski mostovi," *Građevinar* 12, (2005), 980.

daljnjem razvitku područja preko Save. Do izgradnje Mosta slobode glavni most koji je povezivao dvije strane Zagreba bio je stari Savski most koji je izgrađen 1938. godine. Sa sve većom urbanizacijom i porastom stanovništva postalo je jasno da se Savski most neće moći nositi sa brzorastućim prometom u gradu. Osim Savskog mosta dvije strane Zagreba spajali su još stari željeznički most te Jakuševečki most koji je bio previše periferno postavljen.⁶³ Gradnja mosta počela je 1957. godine, a završetak gradnje bio je predviđen do kraja jeseni 1958.⁶⁴ Glavne radove izvodilo je beogradsko poduzeće „Mostogradnja“, a čelične konstrukcije izradila su poduzeća „Duro Đaković“ iz Slavenskog Broda i „Metalna“ iz Maribora.⁶⁵ Ukupno je za most Slobode utrošeno 1600 tona čelika od kojih je 530 tona isporučeno iz željezare Jesenice, a pojedini dijelovi mosta izrađeni su od bračkog kamena.⁶⁶

SLIKA 9. MOST SLOBODE U IZGRADNJI, 1959. GODINA (Povijest grada Zagreba, 158.)

⁶³ Goldstein i Hutinec 2013, 197.

⁶⁴ HR-DAZG-37, NOGZ, 21, Stenografski zapisnik - Sastanak kod druga predsjednika u vezi sa Trnjanskim Mostom, 14.6.1957.

⁶⁵ *Vjesnik*, 4. rujna 1959.

⁶⁶ HR-DAZG-37, NOGZ, 21, Stenografski zapisnik - Sastanak kod druga predsjednika u vezi sa Trnjanskim Mostom, 14.6.1957.

Međutim radovi se nisu odvijali brzinom kako je bilo planirano budući da je doprema željeznih materijala iz Jesenica i Đure Đakovića bila spora. Također je u vrijeme gradnje mosta došlo i do gradnje autoputa koji je odužio gradnju mosta Slobode.⁶⁷ Na NOGZ 19. kolovoza 1959. odlučeno je da će se most zvati „Most Slobode“. Na istoj sjednici odlučeno je da će ulica koja će spajati Beogradsku ulicu (današnja Slavonska avenija) i ulicu Proleterskih brigada (današnja ulica grada Vukovara) prema novom mostu nositi ime Ulica Hrvatske bratske zajednice.⁶⁸ U konačnici most je otvoren za promet 2. rujna 1959. (Slika 10 i 11).⁶⁹

SLIKA 10. VEĆESLAV HOLJEVAC PRESIJECANJEM VRPCE SVEČANO OTVARA MOST SLOBODE (Večernji list, 4. rujna 1959.)

⁶⁷ HR-DAZG-37, NOGZ, 22, Sastanak potpredsjednika NOGZ-a sa predstavnicima zagrebačke štampe i radija, 8.4.1958.

⁶⁸ HR-DAZG-37, NOGZ, 24, Sastanak Predsjedništva NOGZ-a sa predsjednicima NO općina užeg područja grada, 19.8.1959.

⁶⁹ *Večernji list*, 4. rujna 1959.

Otvorenju mosta prisustvovao je Josip Broz Tito koji je na putu do Mosta slobode obišao i centar grada, točnije Ilicu, Mesničku ulicu od kuda je pješice krenuo prema mostu preko Trga Republike te Trga bratstva i jedinstva (današnji Trg Petra Preradovića, odnosno Cvjetni trg).⁷⁰ Ukupno je u izgradnju mosta Slobode u 1958. i 1959. utrošeno oko 495 milijuna dinara.⁷¹ Izgradnja mosta potrajala je gotovo pet godina, a njegovom izgradnjom otvorene su nove perspektive za razvitak Zagreba južno od rijeke Save.

SLIKA 11. OTVORENJE MOSTA SLOBODE 2. RUJNA 1959. (u prvom planu predsjednik Jugoslavije Josip Broz Tito i gradonačelnik grada Zagreba Većeslav Holjevac), (Povijest grada Zagreba, 179.)

⁷⁰ Vjesnik, 5. rujna 1959.

⁷¹ HR-DAZG-37, NOGZ, 23, XIX. zapisnik sastanka predsjedništva NOGZ-a, 12.6.1959.

4.3.2. ZAGREBAČKI VELESAJAM

Zagrebački velesajam otvoren je u rujnu 1909. pod imenom Zagrebački zbor. Zahvaljujući otvaranju Zagrebačkoga zbora Zagrebu su se otvorila vrata gospodarstva Europe i treba napomenuti kako je Zagreb bio prvi grad na ovim prostorima koji je imao svoj velesajam. Ljubljana je svoj velesajam otvorila 1921., a Beograd svoj tek 1931. Zagreb je u godinama prije drugog svjetskog rata bio središte Jugoslavenske privrede i novčarstva, bio je trgovačko te industrijsko središte. Takav položaj Zagreba dao je Zagrebačkom zboru veliki značaj. U Zagrebu 1922. priređen je prvi međunarodni velesajam sa 117 izlagača iz inozemstva, a 1925. postaje jedan od prvih članova Međunarodne unije velesajmova.⁷² Najčešće su bile izložbe automobila, turizma, sporta, zanatstva i ugostiteljstva. 1927. Zagrebački zbor seli na Savsku cestu na mjesto današnjeg Studentskog centra gdje se nastavlja razvijati.⁷³ Tridesete godine označile su borbu Zagreba za očuvanjem značenja Zagrebačkog Zbora kroz nadmetanje s novoosnovanim sajmom u Beogradu. Beogradski Velesajam osnovan je 1937. godine te je od početka predstavljao izazov radu Zagrebačkog Zbora.⁷⁴ Beogradski sajam od početka je uživao u većoj potpori države što se očitovalo kroz financiranje kroz državne subvencije Ministarstva trgovine i industrije, Kraljevog dvora i Narodne banke Kraljevine Jugoslavije.⁷⁵ Zagrebački Zbor se s druge strane samostalno financirao uz pomoć Gradske štedionice. Beogradski sajam također je imao snažnu potporu lokalne vlasti što Zagrebački Zbor nije imao. Zagrebačkom Zboru nedostatak je predstavljala mala površina u Savskoj cesti što je ograničavalo daljnji razvitak dok se Beogradski sajam prostirao na dvadeset puta većoj površini što mu je omogućilo mnogo brži razvoj. Tako je Zagreb u tridesetim godinama izgubio poziciju glavnog velesajma u državi.⁷⁶

Od 1942. do 1946. Zagrebački se zbor nije održavao, a 1946. NOGZ donosi odluku da Zagrebački zbor promijeni ime u Zagrebački velesajam. U prvim poslijeratnim godinama Zagrebački velesajam pristupio je obnovi postojećih izložbenih prostora koji su bili znatno

⁷² Mira Kolar-Dimitrijević, „Projekt povijesti zagrebačkog velesajma iz 1967. godine,“ Časopis za suvremenu povijest 2 (1999), 331.

⁷³ Perić 2006, 275.

⁷⁴ Goran Arčabić, *Zagrebački zbor kao poveznica hrvatskog i europskog gospodarstva (1922.-1940.)* (Zagreb: Srednja Europa d.o.o.; Muzej grada Zagreba, 2013), 184.

⁷⁵ Arčabić 2013, 185.

⁷⁶ Arčabić 2013, 188.

oštećeni uslijed ratnih razaranja. Nakon drugog svjetskog rata velesajam se nastavlja širiti. Od 1948. redovito se održava jesenski, a od 1953. proljetni Zagrebački velesajam.⁷⁷ Treba reći da je Zagrebački velesajam u to vrijeme, sredinom 20. stoljeća, bio jedini svjetski sajam kojeg su podjednako posjećivali izlagači iz kapitalističkih i socijalističkih zemalja, s posebnim naglaskom na nesvrstane zemlje koje tada postaju značajno tržište.⁷⁸

SLIKA 12. ODRŽAVANJE ZAGREBAČKOG VELESAJMA NA SAVSKOJ CESTI 1954. GODINE, auto.start.24sata.hr (pristup 2.12.2020.)

Izložbeni prostor na Savskoj cesti s godinama postajao je sve skućeniji te je taj čimbenik sve više ograničavao daljnji razvoj velesajma. Gradonačelnik Holjevac u potpunosti je shvaćao važnost koju velesajam ima za grad jer je ta izložbena manifestacija u Zagrebu okupljala izlagače iz ne samo Jugoslavije, već i iz inozemstva, poticala je međunarodnu suradnju i trgovinsku razmjenu, prezentirali su se najnoviji proizvodi i prezentirala su se najnovija dostignuća iz mnogih područja.⁷⁹ Na izložbama su sudjelovali izlagači iz cijeloga svijeta: zemlje istočnog i zapadnog bloka te nesvrstane zemlje. Iako su paviljoni komunističkih i nesvrstanih zemalja bili prostraniji, najviše pažnje privlačio je američki paviljon koji je od svog prvog pojavljivanja na velesajmu 1955. širio svoje ideje i simbole poput najmodernijih

⁷⁷ Perić 2006, 275.

⁷⁸ Borka Bobovec, Ivan Mlinar, Domagoj Sentić, „Zagrebački velesajam kao poticaj razvoju novozagrebačkog centra,“ *Prostor* 43 (2012), 189.

⁷⁹ Perić 2006, 275.

poljoprivrednih strojeva, aparata za točenje Coca-Cole i televizora.⁸⁰ Načini predstavljanja svojih proizvoda razlikovali su se od tabora do tabora. Primjerice, američka je strana isticala važnost potrošačkog društva poput samoposluge dok je sovjetska izlagala parne kotlove, helikoptere i dr.⁸¹ Uz sve to održavanje velesajma privlačilo je u grad mnogobrojne posjetitelje što je također za Zagreb bilo značajno s turističkog stajališta budući da je turizam poticao unapređivanje ugostiteljskih djelatnosti.⁸² Realizacija ideje preseljenja velesajma na desnu obalu Save započela je početkom 1954. kada je NOGZ donio odluku o preseljenju velesajma iz Savske na područje južno od rijeke Save.⁸³ Nakon što su saznali za odluku koju je NO donio, srbijanski centralisti nastojali su Zagrebu uskratiti preseljenje velesajma na način da su ga htjeli preseliti u Beograd i nazvati ga Jugoslavenskim velesajmom. U tim trenucima Većeslav Holjevac pokazao se kao odlučan i hrabar gradonačelnik i političar uspješno se suprotstavivši nastojanjima centralne vlasti da oduzmu Zagrebu ono što mu s pravom pripada.⁸⁴

U jesen 1955. Holjevac i njegovi suradnici saznali su da se u Beogradu započinje s izgradnjom novog međunarodnog sajma čija je izgradnja trebala završiti za dvije godine pa zbog toga ne bi imalo smisla graditi novi velesajam u Zagrebu. Stoga je Holjevac odlučio da se novi velesajam u Zagrebu mora izgraditi za godinu dana, dakle prije Beogradskog.⁸⁵ Na jednoj od sjednica NOGZ Holjevac je na dnevni red stavio pitanje Zagrebačkog velesajma. Budući da je u Beogradu bilo ozbiljno traženo da vodeći velesajam Jugoslavije bude u njezinom glavnom gradu, a da Zagrebu ne treba novi, Holjevac i njegovi suradnici odlučili su da s gradnjom treba započeti čim prije upravo iz razloga da Zagreb ne bi izgubio tu, za to vrijeme, veoma važnu manifestaciju.⁸⁶ U trenucima početaka izgradnje Zagrebačkog velesajma Holjevac je dobio potporu i od samog Josipa Broza Tita za razliku od mnogih drugih ostalih značajnih političara.⁸⁷

⁸⁰ Radina Vučetić, „Potrošačko društvo po američkom modelu (jedan pogled na jugoslavensku svakodnevicu šezdesetih),“ Časopis za suvremenu povijest 2 (2012), 285.

⁸¹ Vučetić 2012, 287.

⁸² Perić 2006, 275.

⁸³ HR-DAZG-37, NOGZ, 17, XXI. sjednica gradskog vijeća, 12.1.1954.

⁸⁴ Perić 2006, 276.

⁸⁵ Juraj Hrženjak, *Većeslav Holjevac – Graditelj, vizionar, ratnik* (Zagreb - Karlovac: Savez antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske, 2006), 49.

⁸⁶ Hrženjak 2006, 73.

⁸⁷ Hrženjak 2006, 43.

Posjetio ga je i upoznao s projektom, a Tito je uvidio važnost koju bi velesajam imao za Jugoslaviju. Dao mu je podršku i odobrenje da otvori novi Zagrebački velesajam.

Na jesenskom velesajmu 1955. Holjevac je pozvao strane ambasadore te im pokazao mjesto preko Save gdje bi se novi velesajam otvorio 1956. Što se tiče financiranja izgradnje, predložio je da Gradska štedionica pomogne koliko god može, a da sve zainteresirane strane zemlje grade vlastite paviljone o svome trošku. Svim zemljama kojima je ponuđen takav prijedlog su ga i prihvatile, od SAD-a, Sovjetskog Saveza, Kine do Austrije.⁸⁸

Čak je i u Zagrebu bilo ljudi koji su trebali biti na njegovoj strani, a zastupali su stajalište da bi dva velika sajma u Jugoslaviji bila previše te da bi centralni velesajam trebao biti smješten u Beograd, kao i da se ne treba upuštati u previše ambiciozne planove koji možda neće biti ostvareni. Plan Zagrebačke gradske uprave nije naišao na razumijevanje i financijsku pomoć državnih institucija. Pritisnut i skorim završetkom izgradnje Beogradskog velesajma, Holjevac je odlučio mobilizirati cijelu zagrebačku građevinsku industriju. Sva zagrebačka poduzeća dobila su izričit nalog da do rujna 1956. svoju cjelokupnu proizvodnju usmjere na izgradnju Zagrebačkog velesajma. U slučaju da dođe do zastoja radova na drugim projektima, Holjevac je bio spreman i za to preuzeti odgovornost. Nije se obazirao na glasine da mu je mjesto na funkciji gradonačelnika ugroženo. Od proljeća do jeseni 1956. gradilo se dan i noć bez obzira na vremenske uvjete kako bi se taj ambiciozni plan završetka izgradnje Zagrebačkog velesajma prije Beogradskog i ostvario.⁸⁹ Holjevac je svakodnevno dolazio na gradilište kako bi pomogao u rješavanju problema i ohrabrivao radnike.⁹⁰ U tijeku radova Savezna inspekcija zabranila je daljnje izvođenje radova zbog nedovoljno sredstava.⁹¹ Holjevac je tada odlučno rekao: *Treba nastaviti!*⁹² Velesajam je na vrijeme izgrađen te je Zagreb zadržao status glavnog međunarodnog sajma u Jugoslaviji.⁹³ Stoga je Holjevčeva ideja preseljenja velesajma na desnu obalu Save bila sasvim opravdana (Slika 13).⁹⁴

⁸⁸ Hrženjak 2006, 49.

⁸⁹ Hrženjak 2006, 99.

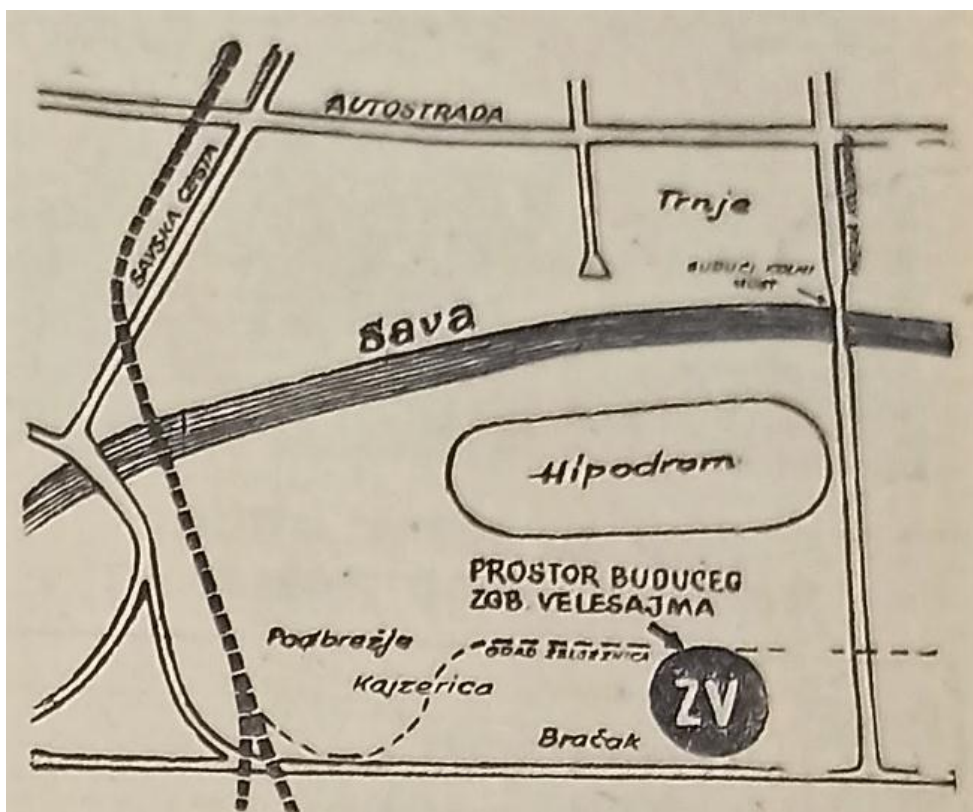
⁹⁰ Hrženjak 2006, 49.

⁹¹ Hrženjak 2006, 73.

⁹² Hrženjak 2006, 49.

⁹³ Hrženjak 2006, 99.

⁹⁴ Perić 2006, 275.

SLIKA 13. LOKACIJA NOVOG ZAGREBAČKOG VELESAJMA JUŽNO OD SAVE
(Vjesnik, 10. siječnja 1954.)

U prvoj fazi predviđena je bila izgradnja jednog višeg objekta na dva kata i paviljona s galerijom koji bi išao sve do savskog nasipa. Na taj način Zagrebački velesajam dobio bi oko 8000 m² izložbenog prostora. Za prvu fazu izgradnje bio je predviđen trošak od 190 milijuna dinara.⁹⁵ Izgradnja prvih paviljona započela je 1956. koji su građeni na način da je grad udruživao financijska sredstva s izlagačima koji su paviljone gradili i u njima izlagali nakon čega su ih ustupali velesajmu. Prostorna matrica velesajma obilježena je nizom paviljona u smjeru istok - zapad, dok je urbanističko oblikovanje zbog kratkih rokova za promišljanje i izgradnju potisnuto u drugi plan. Takav pristup stvorio je neusklađene prostorne odnose u cjelini i između pojedinih paviljona. Ideja takvog urbanističkog projektiranja Zagrebačkog velesajma bila je integrirati velesajam s cijelim novozagrebačkim područjem te naglasiti središnju gradsku os sjever - jug koja ima ishodište na Zrinjvcu.⁹⁶

⁹⁵ Vjesnik, 7. veljače 1954.

⁹⁶ Bobovec, Mlinar, Sentić 2012., 190.

SLIKA 14. IZGRADNJA ZAGREBAČKOG VELESAJMA 1955. GODINE
(*Povijest grada Zagreba, 180.*)

Druga etapa gradnje velesajma počela je u proljeće 1957. te su za gradnju osigurana sredstva od 900 milijuna dinara. Ti novci prvenstveno su utrošeni u gradnju novih velikih izložbenih objekata, pojedinih manjih paviljona i za proširivanje površine velesajma.⁹⁷ Na svom početku, 1956. novi velesajam imao je površinu od 80.000 četvornih metara što je osjetno više od 34.557 četvornih metara koliko je imao onaj na Savskoj cesti godinu dana prije. Ukupno je prostorno širenje velesajma bilo predviđeno na površini od 370.000 četvornih metara.⁹⁸ U travnju 1957. NOGZ odlučio je da se istočni dio starog dijela Zagrebačkog velesajma dodijeli studentima za formiranje Studentskog centra unutar kojeg bi se nalazio studentski restoran za 6000 studenata, učionice za 1000 studenata, velika sportska dvorana, koncertna, kazališna te kino dvorana.⁹⁹

⁹⁷ HR-DAZG-37, NOGZ, 21, Sastanak sa predsjednicima gradskih općina, 27.3.1957.

⁹⁸ Perić 2006, 276.

⁹⁹ *Narodni list*, 12. travnja 1957.

SLIKA 15. SNIMKA ZAGREBAČKOG VELESAJMA S KRAJA PEDESETIH GODINA
(Zagrebački gradonačelnici, 98.)

Koliko je Holjevac pridavao pažnje značaju velesajma i koliko je brinuo da bude ogledalo Zagreba svjedoče sjednice NOGZ. Tako primjerice na sjednici NO pred otvaranje jubilarnog pedesetog jesenskog velesajma 1959. Holjevac ovako govori: *Svečano otvorenje Zagrebačkog velesajma je 5.IX.1959. u 9 sati. Ove se godine očekuje rekordan broj posjetilaca. Kako bi jubilarna proslava Zagrebačkog velesajma bila što bolja i svečanija, potrebno je zalaganje svih resora Narodnog odbora grada Zagreba. Grad za vrijeme Velesajma treba da ima dobar izgled sa dobro organiziranim snabdijevanjem; naročitu pažnju posvetiti čistoći.*¹⁰⁰ 57. izdanje međunarodnog jesenskog Zagrebačkog velesajma simboličnim je presijecanjem petokrake zlatne vrpce 5. rujna otvorio predsjednik FNRJ Josip Broz Tito (Slika 16).¹⁰¹

¹⁰⁰ HR-DAZG-37, NOGZ, 24, Sastanak kod Predsjednika Većeslava Holjevca sa načelnicima sekretarijata i predsjednicima Savjeta NOGZ-a, 24.8.1959.

¹⁰¹ *Vjesnik*, 6. rujna 1959.

**SLIKA 16. PREDSEDNIK TITO SIMBOLIČNIM PRESIJECANJEM
VRPCE OTVARA 57. IZDANJE ZAGREBAČKOG VELESAJMA**
(*Vjesnik*, 6. rujna 1959.)

Preseljenje Zagrebačkog velesajma južno od Save nije imalo samo gospodarskog, privrednog, kulturnog i turističkog značaja, već je potaknulo izgradnju cijelog jednog novog dijela grada kojeg danas nazivamo Novim Zagrebom, no o tome će više riječi biti u poglavlju 5.3.2.

U odnosu na sajamske priredbe prije Prvog svjetskog rata i one u doba stare Jugoslavije, značenje i uloga Zagrebačkog velesajma nakon preseljenja na novu lokaciju postali su kvalitativno i kvantitativno veći. Velesajam dobiva pravi internacionalni karakter. Na jubilarnom pedesetom izdanju održavanja Zagrebačkog velesajma u jesen 1959. prisustvovalo je 5.724 izlagača iz 29 zemalja. Koliki uzlet je Zagrebački velesajam doživio nakon preseljenja južno od Save dovoljno govori podatak da je 1955. brojao 34.557 m², a 1958. izložbeni prostori bili su na površini od 130.008 m². Također, Zagrebački velesajam 1955. posjetilo je ukupno 331.000 gostiju, a 1958. broj posjetilaca popeo se na 1,250.000.¹⁰²

¹⁰² *Vjesnik*, 5. rujna 1959.

5. GRAD KOJI JE POSTAJAO JOŠ VEĆI

Zagreb nakon drugog svjetskog rata doživljava prostornu ekspanziju. Širi se na istok i zapad te povećava svoju površinu za gotovo 8 puta. Prostornom širenju slijedio je i porast stanovništva koji nikad nije bio nagliji nego u pedesetima i šezdesetima. Međutim porast broja stanovnika i širenje grada zahtijevalo je gradnju novih stambenih objekata te su se upravo u stanogradnji javljali određeni problemi. Stanova nije građeno dovoljno, nedostajalo je radne snage, a kvaliteta gradnje nerijetko je bila upitne kvalitete. Stoga su to bili neki od izazova s kojima se grad u Holjevčevo vrijeme susreo.

5.1. ADMINISTRATIVNO-UPRAVNA PODJELA GRADA

Prema Zakonu o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske od 8. travnja 1949., Hrvatska je podijeljena na 6 oblasti, 24 grada i 88 kotareva. Zagreb je bio sjedište oblasti, kotara i gradske uprave te je za njega vrijedilo posebno objašnjenje: *Grad Zagreb, kao glavni grad NR Hrvatske, nalazi se izvan područja oblasti i obuhvaća područje gradskih rajona: 1. centar, 2. Medveščak, 3. Maksimir, 4. Trnje, 5. Trešnjevka, 6. Črnomerec, te gradskog naselja Žitnjak.*¹⁰³ Upravu u gradu Zagrebu od 1945. obavljao je Gradski narodni odbor koji 1949. ime mijenja u Narodni odbor grada Zagreba. Na izborima za gradske narodne odbore i kasnije za NOGZ birali su se između ostalog i predsjednici istih, odnosno gradonačelnici. 1948. Zagreb je sa svojih sedam rajona imao površinu od 74,99 četvornih kilometara te se njegova površina u sljedećim godinama konstantno povećavala. 1953. donesena je Odluka o teritorijalnoj podjeli grada Zagreba kojom je središnji dio grada podijeljen na osam općina: Črnomerec, Medveščak, Gornji grad, Donji grad, Peščenica, Trešnjevka, Trnje i Maksimir¹⁰⁴, a dodano mu je još devet općina: Vrapče, Kustošija, Stenjevec i Podsused na zapadu, Šestine, Gračani, Remete, Markuševac na sjeveru i Dubrava na istoku pa je njegova površina tada iznosila 235,74 četvorna kilometra.¹⁰⁵ Do 1954. broj općina narastao je na 11 dok su rajonski narodni odbori ukinuti. S osnivanjem općina proces učešća građana u organima narodne vlasti je produbljen na način da su na općine prebačena brojna pitanja od lokalnog značaja. Međutim povećanjem broja općina narodni odbor smatrao je taj broj ipak prevelikim: ... *da male općine od par hiljada stanovnika više liče seoskim odborima i da zapravo predstavljaju kočnicu u daljnjem razvitku odnosnog*

¹⁰³ Perić 2006, 272.

¹⁰⁴ Goldstein i Hutinec 2013, 147.

¹⁰⁵ Perić 2006, 272.

dijela grada. Problem nije bio samo preveliki broj općina već i činjenica što su novim ustrojem pojedine općine pokušavale voditi samostalnu politiku narušavajući time jedinstvo i cjelinu gradskog područja. Stoga je NO odlučio da se više manjih općina spoji u jednu veliku, točnije da se od tih 11 općina stvore tri velike. Takvom reorganizacijom kotar grada Zagreba graničio bi s Velikom Goricom, Dugim Selom, Jastrebarskim i Zelinom, no tada točne granice još nisu postavljene pa je zbog toga osnovana komisija za razgraničenje.¹⁰⁶ Sljedeća velika promjena dogodila se 1955. kada je na području NR Hrvatske konstituirano 27 kotara među kojima je bio i kotar Grad Zagreb. On je od 1955. obuhvaćao kotare koji su te godine ukinuti (Dugo Selo, Velika Gorica, Zelina i Zagreb) dok je kotar Jastrebarsko pripojen Karlovačkom, a Donja Stubica Krapinskom kotaru. Takva podjela potrajala je do početka šezdesetih kada su oba kotara ušla u sastav Grada Zagreba.¹⁰⁷

U skladu s novim socijalističkim poretkom u državi, nakon drugog svjetskog rata sredstva za proizvodnju i poduzeća predana su proizvođačima. Točnije, na osnovi „Zakona o narodnim odborima gradova i gradskih općina“ koji je 15.7.1952. donio Sabor NR Hrvatske, gradski narodni odbori sastojali su se od dva vijeća: Gradskog vijeća i Vijeća proizvođača. Tako je i u Zagrebu osnovano vijeće proizvođača čime se stvara dvodoman sistem vlasti u gradu. Gradsko vijeće imalo je 100, a vijeće proizvođača 77 odbornika.¹⁰⁸ U listopadu iste godine održani su u gradu izbori za gradonačelnika, a pobjedu je odnio Većeslav Holjevac.

5.2. KRETANJE BROJA STANOVNIKA

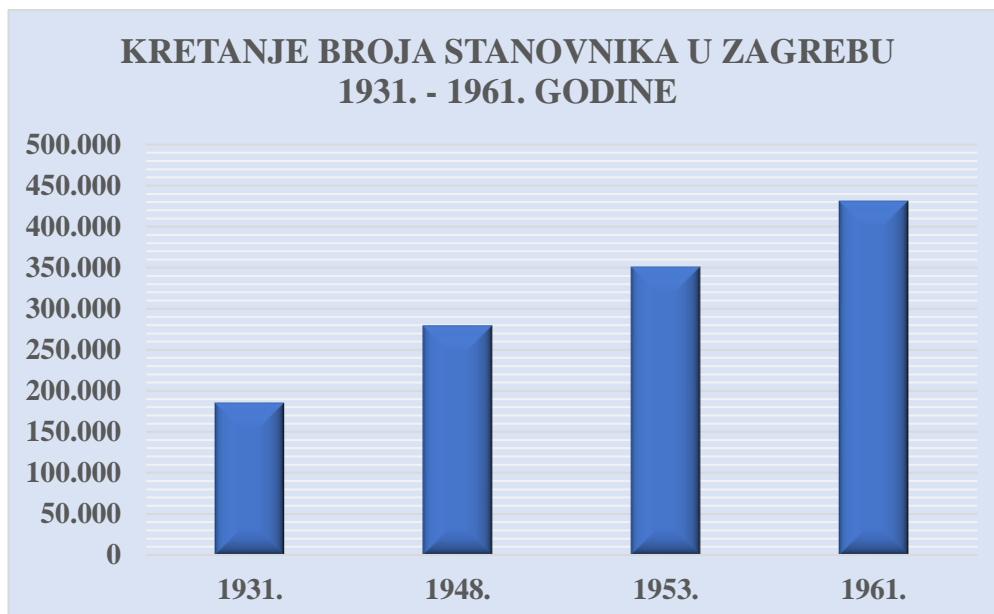
Kako se grad prostorno širio te industrijski i gospodarski razvijao, tako je sukladno tome rastao i broj stanovnika. Populacijski rast posebice je bio osjetan nakon završetka drugog svjetskog rata. Nakon prvog poslijeratnog popisa 1948. grad Zagreb brojao je 279.623 stanovnika da bi samo pet godina kasnije, 1953. brojao već 350.829, a u posljednjoj popisnoj godini Holjevečevog predsjedanja Zagrebom, 1961. imao je 430.802 stanovnika.¹⁰⁹

¹⁰⁶ HR-DAZG-37, NOGZ, 18, Sastanak predsjedništva NOGZ-a s predsjednicima općina, 5.7.1954

¹⁰⁷ Goldstein i Hutinec 2013, 147.

¹⁰⁸ Perić 2006, 273.

¹⁰⁹ Statistički ljetopis Grada Zagreba 2019., www1.zagreb.hr (pristup 29.11.2020.)

Graf 5. Kretanje broja stanovnika u Zagrebu 1931. - 1961. (Izradio autor)

Iz grafa 5 je vidljivo da se broj stanovnika konstantno povećavao, a od 1948. do 1961. broj stanovnika narastao je za oko 150.000. Za isti takav porast prije drugog svjetskog rata Zagrebu je trebalo približno 45 godina. Broj stanovnika posebno je brzo rastao na rubnim dijelovima grada. Tako je u Trnju između 1953. i 1961. broj stanovnika porastao sa 56.683 na 82.200 stanovnika što je povećanje za 45%. U istom razdoblju na Peščenici se broj stanovnika povećao za 85,3%, a u Dubravi za čak 186%. Trešnjevka se početkom šezdesetih mogla smatrati gradom za sebe jer je već tada imala više stanovnika od gradova Zadra i Rijeke.¹¹⁰

Tablica 3. Kretanje broja stanovnika i kućanstava prema popisima, www1.zagreb.hr, (pristup 29.11.2020.), 65.

	Broj stanovnika			Broj kućanstava	Površina, km ²
	ukupno	muškarci	žene		
1857.	16 657
1869.	19 857	9 724	10 133
1880.	30 830	16 591	14 239
1890.	40 268	20 816	19 452	...	3,33
1900.	61 002	30 976	30 026	...	64,37
1910.	79 038	39 737	39 301	...	64,37
1921.	108 674	55 016	53 658	...	64,37
1931.	185 581	92 105	93 476	44 231	64,37
1948.	279 623	129 669	149 954	109 800	74,99
1953.	350 829	162 721	188 108	126 679	235,74
1961.	430 802	201 195	229 607	156 580	495,60

¹¹⁰ Goldstein i Hutinec 2013, 146.

Iz ove tablice može se vidjeti jedan od uzroka naglijeg porasta stanovništva nakon drugog svjetskog rata. Naime, primjetno je da se Zagreb nakon drugog svjetskog rata površinski širio. Između 1931. i 1961. Zagreb je za gotovo 8 puta povećao površinu pa logično shodno tome, pripajanjem novih područja se povećao i broj stanovnika.

5.3. IZGRADNJA NOVIH STAMBENIH PODRUČJA

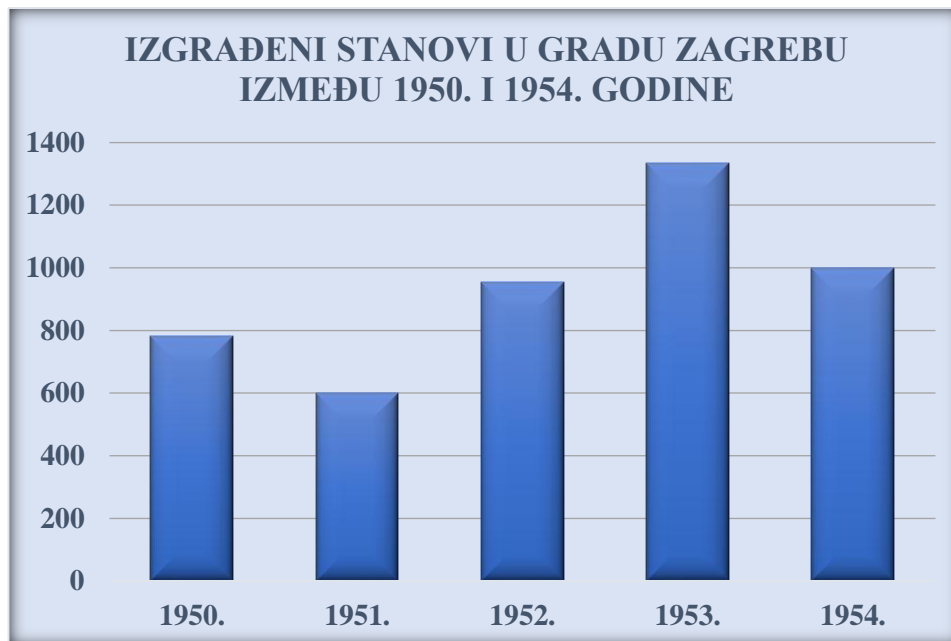
Ovo poglavlje obrađuje probleme u stanogradnji poput nedovoljnog broja izgrađenih stanova, loše kvalitete gradnje i loših higijenskih uvjeta stanovanja. Također, opisuje nastanak Novog Zagreba, prvenstveno izgradnju četvrti Trnsko i Savski Gaj te jezera Bundek kao primjer mjesta za rekreaciju.

5.3.1. PROBLEMI U STANOGRADNJI

Porast broja stanovnika zahtijevao je gradnju i novih stambenih područja. Tako je u Zagrebu početkom pedesetih izgrađen sljedeći broj stanova: 1950. - 781; 1951. - 601; 1952. - 955; 1953. - 1.333; 1954. - 1.000 što je prikazano u grafu 6.¹¹¹ Naročita razlika u količini izgrađenih stanova vidljiva je između 1951., godini prije Holjevčevog dolaska na vlast u Zagrebu, i godine nakon što je postao gradonačelnikom, 1953. Broj izgrađenih stanova između te dvije godine više se nego udvostručio. Sukladno većem broju izgrađenih stanova povećala se i vrijednost ukupnih građevinskih radova u gradu. U 1952. iznosila je 184 milijuna dinara, dok je u 1953. godini iznosila 218 milijuna dinara što je porast od 15,6%.¹¹²

¹¹¹ Tomislav Timet, *Stambena izgradnja Zagreba do 1954. godine* (Zagreb: JAZU, 1961), 205.

¹¹² HR-DAZG-37, NOGZ, 17, XXI. sjednica gradskog vijeća, 12.1.1954.

Graf 6. Izgrađeni stanovi u gradu Zagrebu između 1950. i 1954. godine (Izradio autor)

Međutim iako je količina stanova nakon drugog svjetskog rata rasla, ipak nije pratila intenzitet porasta stanovništva koji od pedesetih godina nikad nije bio veći. Stoga je upravo problem nedovoljne izgradnje stanova bio jedan od najvećih problema s kojim se Holjevac susreo kao gradonačelnik Zagreba.¹¹³ Osoba koja je u Holjevečevom kabinetu bila zadužena za građevinarstvo, urbanizam te stambenu izgradnju bio je Podpredsjednik Gradskog narodnog odbora Boris Bakrač.¹¹⁴ Rodom iz Požege (1912.), a po struci inženjer građevinarstva, Bakrač je u svom životu obnašao mnogobrojne važne funkcije. Od 1948. do 1951. bio je ministar građevinarstva u hrvatskoj vladi, nakon toga deset godina obnašao je dužnost predsjednika Jugoslavenskog olimpijskog komiteta (1952. - 1962.), da bi u godinama nakon što je Većeslav Holjevac prestao biti zagrebačkim gradonačelnikom u dva navrata (1963. – 1967.; 1969. - 1974.) bio saborski zastupnik. Osim toga bio je i predsjednik Turističkog saveza Hrvatske, a najviše vremena bio je član Međunarodnog olimpijskog odbora (1960. - 1987.). Boris Bakrač umro je u Zagrebu 1989. godine.¹¹⁵ Intenzitet stambene izgradnje u poslijeratnom razdoblju pao je za jednu šestinu u odnosu na 1940.¹¹⁶ Izvještaj iz 1954. godine naglašava kako u Zagrebu u

¹¹³ Timet 1961, 200.

¹¹⁴ HR-DAZG-37, NOGZ, 21, I. sjednica Predsjedništva NOG, 6.12.1957.

¹¹⁵ Hrvatska enciklopedija, enciklopedija.hr (pristup 3.3.2021.)

¹¹⁶ Timet 1961, 200.

tom trenutku nedostaje oko 30.000 stanova.¹¹⁷ Nije problem bio samo nedovoljan broj izgrađenih stanova nego i činjenica da su već postojeće zgrade bile preniske i kao takve nisu mogle primiti previše ljudi. Naime, u Zagrebu je 1955. bilo 72,4% prizemnica, a tek 3% zgrada na tri i više katova. Manjak stambenog prostora bio je mnogo izraženiji u središtu grada nego u periferiji.¹¹⁸ Kao jedan od razloga slabije izgradnje u pedesetim godinama isticao se nedostatak građevinskog materijala poput betona, čelika, pijeska i šljunka. Šljunak i pijesak su se na gradilišta dovodili u seljačkim kolima što je nepotrebno povećavalo cijenu dostave za do čak 100%. Inače bi cijena dostave materijala koštala oko 800 dinara po metru kvadratnom, a zbog zaostalog načina dovoza cijena bi skakala na 1600 dinara po metru kvadratnom pa bi i samim time cijena izgradnje stanova bila mnogo veća nego što bi trebala biti.

Kako bi riješio taj problem, na sjednici NOGZ 19. veljače 1957. Savjet za stambene poslove predložio je izgradnju dvije nove šljunčare koje bi davale dovoljne količine šljunka i pijeska i odakle bi se materijal traktorima transportirao do odredišta. Naročito je izražen bio problem nedostatka opeke. Stoga je grad razmatrao hitno povećanje proizvodnje Zagrebačke ciglane, a nedostatak opeke planirao se nadoknaditi dostavljanjem viška cigli iz ciglana u Sisku, Varaždinu i Lepoglavi. Uz građevinski materijal, također nije bilo dovoljno radne snage u građevinarstvu, posebno pokrivača, soboslikara i parketara pa je Savjet za stambene poslove bio mišljenja da bi trebalo povećati i dodatno opremiti postojeća zanatska poduzeća te da bi se u nekim granama trebala otvoriti nova poput primjerice novih teracerskih firmi koje bi proizvodile stepenice i podove.¹¹⁹ Na sjednici NOGZ 4. studenog 1957. u konačnici je predloženo da cijena izgradnje jednog stana ne prelazi 1,5 milijuna dinara.¹²⁰

Uz nedostatak građevinskog materijala i radne snage i sami građevinski radovi nekvalitetno su izvođeni što je često nailazilo na pritužbe građana. Najčešće pritužbe bile su na kvalitetu šaltera, cijevi, brava, slavina, boja koje bi otpadale sa stolarija, sanitarne uređaje i na niz drugih proizvoda čija kvaliteta nije zadovoljavala i uticala je na uporabnu vrijednost stambenih objekata.¹²¹ Uz to i higijenski uvjeti su bili loši: sredinom pedesetih tek je 42,2%

¹¹⁷ *Vjesnik*, 20. ožujka 1954.

¹¹⁸ Goldstein i Hutinec 2013, 194.

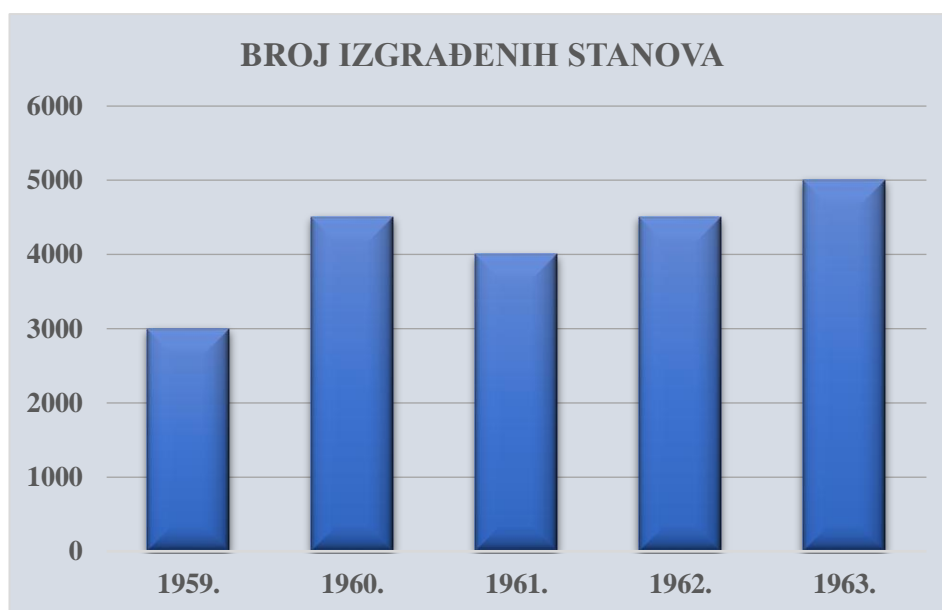
¹¹⁹ HR-DAZG-37, NOGZ, 21, Sastanak sa savjetom za stambene poslove, 19.2.1957.

¹²⁰ HR-DAZG-37, NOGZ, 21, Sastanak odbora za perspektivni plan sa predsjednicima savjeta i načelnicima sekretarijata NOGZ-a, 4.11.1957.

¹²¹ HR-DAZG-37, NOGZ, 21, Sastanak sa savjetom za stambene poslove, 19.2.1957.

kuća imalo uveden vodovod, a 36,1% stanova imali su samo jednu prostoriju koja je služila kao soba i kuhinja, a toalet su dijelili s jednim ili više drugih stanova.¹²² Za primjer loših higijenskih uvjeta možemo uzeti Trešnjevku čijeg čak 25% stanovništva 1952. godine nije imalo kanalizaciju, 34% nije imalo vodovod, 79% nije imalo vlastitu kupaonicu, a 21% nije imalo kuhinju.

U razdoblju između 1956. i 1960. ukupno je izgrađeno 13.500 stanova čime je ispunjeno bilo 85% od petogodišnjeg plana koji je predviđao izgradnju ukupno 15.500 stanova.¹²³ 22. srpnja 1957. donesen je novi petogodišnji plan kojim je u razdoblju od 1958. -1962. predviđena izgradnja 15.000 – 20.000 stambenih jedinica¹²⁴ što bi značilo da bi trebalo graditi između 3.000 i 5.000 novih stambenih jedinica godišnje što bi bio značajan porast u stambenoj izgradnji uspoređujući sa tempom izgradnje iz prve polovice 1950-ih kada je u prosjeku građeno manje od 1.000 stanova godišnje (Graf 7). Stambena kriza polako se počela stišavati tek početkom šezdesetih godina pa je tako 1962. godine prvi put bilo više stanova nego što se ljudi doseljavalo u grad.¹²⁵

Graf 7. Predviđeni broj izgrađenih stanova u gradu Zagrebu između 1959. i 1963. godine (Izradio autor)

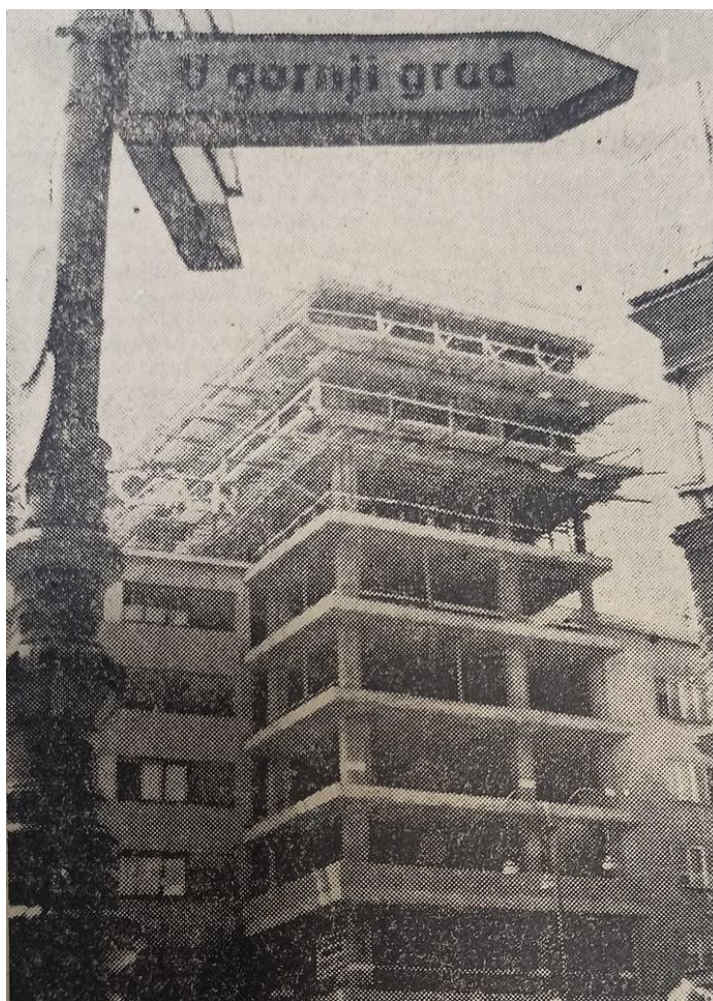
¹²² Goldstein i Hutinec 2013, 194.

¹²³ HR-DAZG-37, NOGZ, 26, Stenografski zapisnik u NOGZ u vezi problematike perspektivnog planiranja, 1.12.1960.

¹²⁴ HR-DAZG-37, NOGZ, 21, Pro Memoria: Sa sastanka u Predsjedništvu NOGZ-a u vezi perspektivnog plana i plana za 1958. g. stambeno-komunalne izgradnje, 22.7.1957.

¹²⁵ Goldstein i Hutinec 2013, 194.

Gradilo se diljem grada. 1954. započelo se sa izgradnjom višekatnih stambenih objekata na bloku Heinzelove, Vrbanićeve i ulice Socijalističke revolucije (današnja Zvonimirova ulica), donesena je odluka o gradnji višekatnih stambenih zgrada na križanju Beogradske ulice i Savske ceste, „Chromos“ je krenuo u izgradnju preko deset stanova na Medveščaku, a za tu godinu za stambenu izgradnju osigurano je 410 milijuna dinara.¹²⁶ 1958. gradili su se novi stanovi na Volovčici, planirana je izgradnja 650 stanova na području Rapske ulice, 300 stanova u Donjim Sveticama.¹²⁷ 1959. otvoren je Zagrebački neboder na tadašnjem Trgu Republike (Trg bana Josipa Jelačića) koji ubrzo postaje simbolom grada jer je sa svojih 16 katova jedno vrijeme bio i najviša građevina u Zagrebu (Slika 17).¹²⁸

SLIKA 17. IZGRADNJA NEBODERA NA TRGU REPUBLIKE
(*Narodni list*, 14. lipnja 1957.)

¹²⁶ HR-DAZG-37, NOGZ, 18, XXXIV. sjednica Gradskog vijeća NOGZ-a, 9.7.1954.

¹²⁷ HR-DAZG-37, NOGZ, 22, Sastanak predsjednika NOGZ-a sa predsjednicima NO-a općina, 11.6.1958.

¹²⁸ Goldstein i Hutinec 2013, 213.

Nadalje, s vremenom je na glavnom gradskom groblju Mirogoj došlo do pomanjkanja grobnih prostora pa je 1952. izgrađeno novo gradsko groblje Miroševac u Dubravi.¹²⁹ 1958. započela je izgradnja Koncertne dvorane Vatroslav Lisinski, no zbog nedostatka novčanih sredstava izgradnja je potrajala petnaest godina. Iste godine dovršena je i nova Gradska skupština u ulici Proleterskih brigada (danas se nalazi na Trgu Stjepana Radića).¹³⁰ Također, uređena je i današnja Ulica grada Vukovara. 1953./54. projektirana je i izgrađena višestambena zgrada blizu križanja sa Savskom cestom, a 1954. projektirana je višestambena zgrada na području Kruga. Iste godine projektirana je zgrada „Jugonafte“ (kasnije „Elektroprivreda“). 1956. bila je projektirana zgrada na križanju s Držićevom ulicom koja je izgrađena godinu kasnije.¹³¹

5.3.2. NOVI ZAGREB

Izgradnja Zagrebačkog velesajma potaknula je izgradnju stambenih objekata južno od Save. Prvo su građeni Savski Gaj 1957., najstarije novozagrebačko naselje, i Trnsko 1959.¹³² Savski Gaj sastoji se od starijeg dijela koji je bio seosko naselje, a u sastavu Zagreba nalazio se od 1950. godine te od novijeg dijela građenog od 1957. čime započinje stvaranje Novog Zagreba. Trnsko, naselje koje je nekad bilo prekriveno močvarama i trnjem, po čemu i dobiva ime, građeno je dvije godine kasnije od Savskog Gaja te biva naseljavano od 1960. godine (Slika 18).¹³³

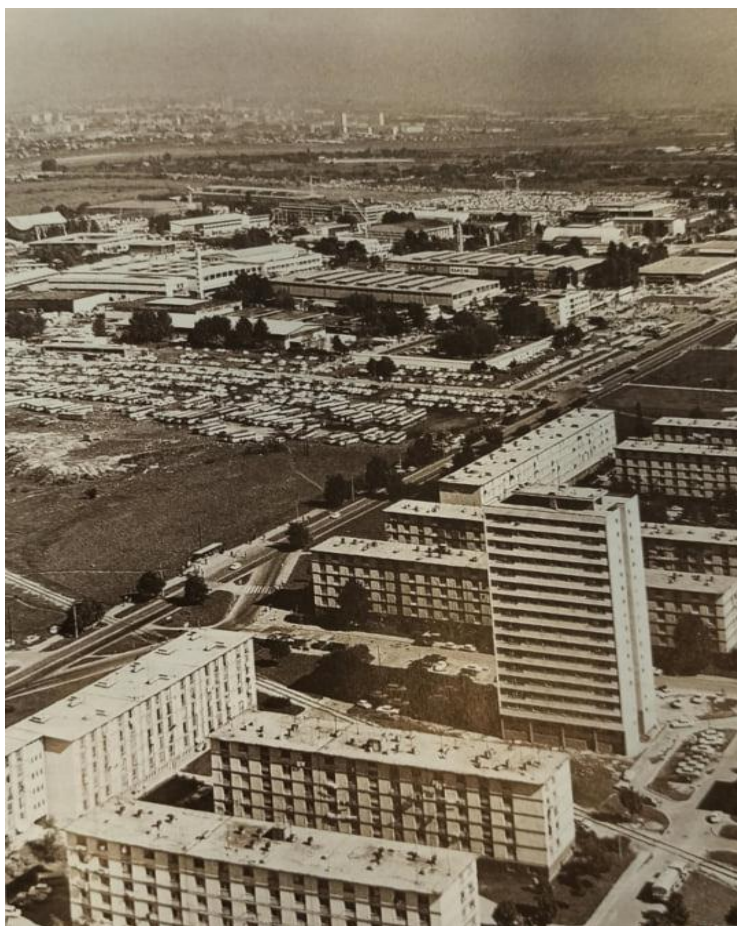
¹²⁹ *Narodni list*, 12. studenog 1952.

¹³⁰ Goldstein i Hutinec 2013, 223.

¹³¹ Vedran Ivanković, „Moskovski *Boulevard* – Ulica grada Vukovara u Zagrebu 1945.-1956. godine“, *Prostor 2* (2006), 188.-190.

¹³² Goldstein i Hutinec 2013, 196.

¹³³ Filip Mesarić, „Zagreb preko Save“ (završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2018), 15.

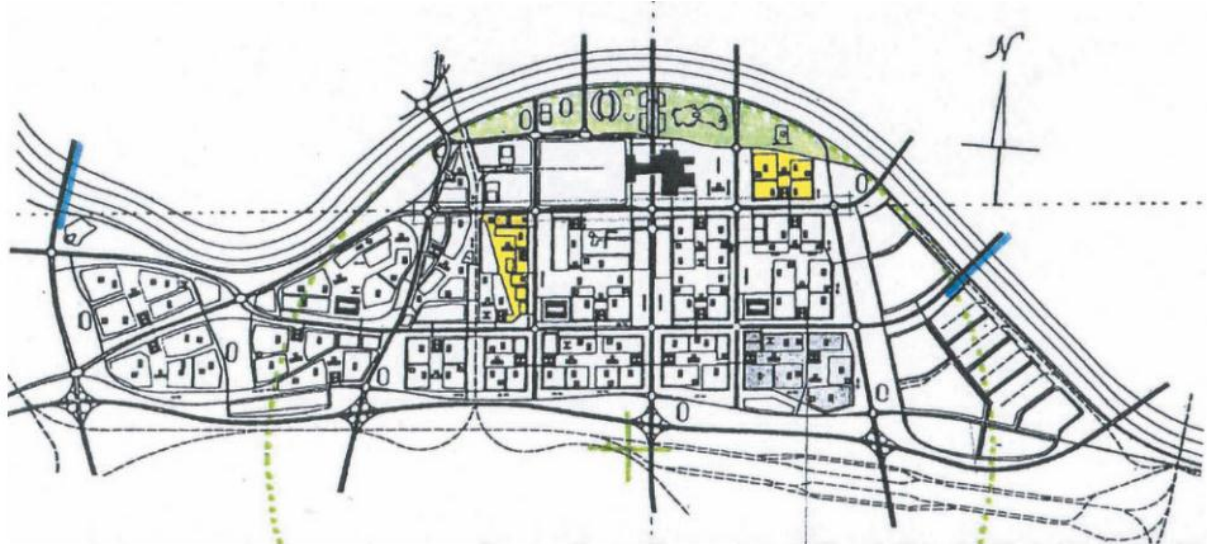
SLIKA 18. NASELJE TRNSKO, JEDNO OD PRVIH NASELJA IZGRAĐENIH NA JUŽNOJ OBALI SAVE (Povijest grada Zagreba, 195.)

Iako je preseljenje velesajma na drugu stranu Save bio glavni okidač početka izgradnje Novog Zagreba, to svakako nije bio jedini razlog zašto je Novi Zagreb nastao. Naime, u Zagrebu je prije Drugog svjetskog rata niknulo mnogo bespravno izgrađenih područja poput onih na Trešnjevci, Trnju i Peščenici. Budući da grad početkom pedesetih nije imao dovoljno financijskih sredstava za rekonstrukciju tih objekata i područja, a u Zagreb se masovno počelo seliti sve više ljudi, grad je na čelu s Većeslavom Holjevcem odlučio započeti intenzivnu izgradnju s druge strane Save kako bi izbjegao obnovu postojećih bespravno izgrađenih objekata. Naziv Novi Zagreb u poslijeratnom periodu koristio se za prostor novoizgrađenog područja između željezničke pruge i rijeke Save (prostor današnjeg Trnja) kao suprotnost starom Zagrebu (Donji grad).¹³⁴ Novi dio Zagreba bio je projektiran da primi 250.000 stanovnika i u kojem bi trebalo biti zaposleno 50.000 ljudi.¹³⁵

¹³⁴ Tihomir Jukić, „Novi Zagreb - New city next to the city,“ Engineering Power: Bulletin of the Croatian Academy of Engineering 4 (2019), 2.

¹³⁵ Jukić 2019, 5.

Novi Zagreb projektiran je na način da bude podijeljen u pravilne blokove koji bi bili omeđeni velikim prometnicama i ispunjeni zelenilom (Slika 19).¹³⁶ Stambene četvrti stvarane su prema kapacitetima škola, tj. brojem djece koja su mogla pohađati osnovnu školu bez potrebe da prelaze te velike prometnice.¹³⁷

SLIKA 19. PLAN NOVOG ZAGREBA ZA 250.000 LJUDI IZ 1959. GODINE

(Jukić, Novi Zagreb - New city next to the city, 2.)

Još jedna stvar išla je u prilog izgradnji Novog Zagreba. Odmah nakon Drugog svjetskog rata država je bila zadužena za stanogradnju, međutim državni monopol je oslabio u drugoj polovici pedesetih što je omogućilo stvaranje prvih stambenih zadruga i fondova za izgradnju kojima se otvorilo više mogućnosti financiranja stambene izgradnje. Zadrugama i fondovima od tada često su upravljali radnici i radnička poduzeća.

Osim izgradnje stambenih područja u Novom Zagrebu građeni su sportsko – rekreacijski objekti od kojih je najznačajniji bilo jezero Bundek. Bundek je nastao 1955. godine kada se iskopavao šljunak za izgradnju Zagrebačkog velesajma. Iskopavanje se nastavilo i u sljedećim godinama za potrebu gradnje Mosta slobode.¹³⁸ 1958. izrađen je projekt kupališta na Bundeku koji je trebao zamijeniti onečišćenu Savu. Kupalište je opremljeno sa 2.162 kabina za presvlačenje za 12.750 kupača. Tijekom šezdesetih godina jezero Bundek bilo je značajno kupališno odredište u gradu te je takvo ostalo sve do kraja sedamdesetih kada je došlo do

¹³⁶ Goldstein i Hutinec 2013, 177.

¹³⁷ Jukić 2019, 5.

¹³⁸ Goldstein i Hutinec 2013, 197.

njegovog zapuštanja i u konačnici zabrane kupanja.¹³⁹ U sljedećim desetljećima Bundek biva gotovo zaboravljen sve do početka 2000-ih kada ga se ponovo revitalizira te danas stanovnicima Novog Zagreba služi kao jedno od omiljenih mjesta za rekreaciju.

SLIKA 20. ODŠLJUNČAVANJE BUNDEKA, 1958. GODINA, [facebook.com](https://www.facebook.com) (pristup 12.12.2020.)

Osim Bundeka, Novi Zagreb je još 1952. dobio hipodrom koji se tada preselio na današnju lokaciju iz Miramarske ulice.¹⁴⁰ Po odluci FNRJ na području Sigeta 1951. počela je gradnja Brodarskog instituta (Slika 21) koji je služio kao znanstvena ustanova jugoslavenske Ratne mornarice. Institut je svečano otvoren u čast proslave Dana pomorstva Jugoslavije 10. rujna 1959. godine.¹⁴¹

¹³⁹ Jukić 2019, 5.

¹⁴⁰ Goldstein i Hutinec 2013, 196.

¹⁴¹ *Vjesnik*, 11. rujna 1959.

SLIKA 21. KOMPLEKS BRODARSKOG INSTITUTA U ZAGREBU, SIGET (Povijest grada Zagreba, 196.)

5.3.3. NOVA KATEGORIZACIJA STANOVA

Na sjednici NO 2. veljače 1954. donesena je odluka o izvršenju popisa i kategorizacije stanova te je sastavljena komisija koja je kategorizaciju i popis stanova provela. Kategorizacija je izvršena u roku od devet dana (17. - 26. ožujka). Cilj kategorizacije stanova bio je postići *...pravilno razvrstavanje stanova po vrsti u građevnom smislu, kao i ispravljanje nepravdi u određivanju stanarina...*¹⁴²

Elementi koji su se gledali kod određivanja kategorija bili su:

- opće karakteristike i položaj stana (kvaliteta materijala od kojeg je zgrada građena, razina komfora i luksuznosti);
- sastav stana (raspored i povezanost prostorija, koje prostorije stan sadrži - kuhinja, kupaonica, smočnica, praonica rublja, itd.);
- uređaj i oprema stana (postojanje instalacija u stanu poput struje, vode, plina, grijanja, kanalizacije; stanje parketa, prozora i pločica);
- higijena stana (kvaliteta zraka u stanu, prozračnost, količina osvjetljenosti).¹⁴³

¹⁴² HR-DAZG-37, NOGZ, 17, Izvještaj o izvršenom popisu i kategorizaciji stanova, 7.4.1954.

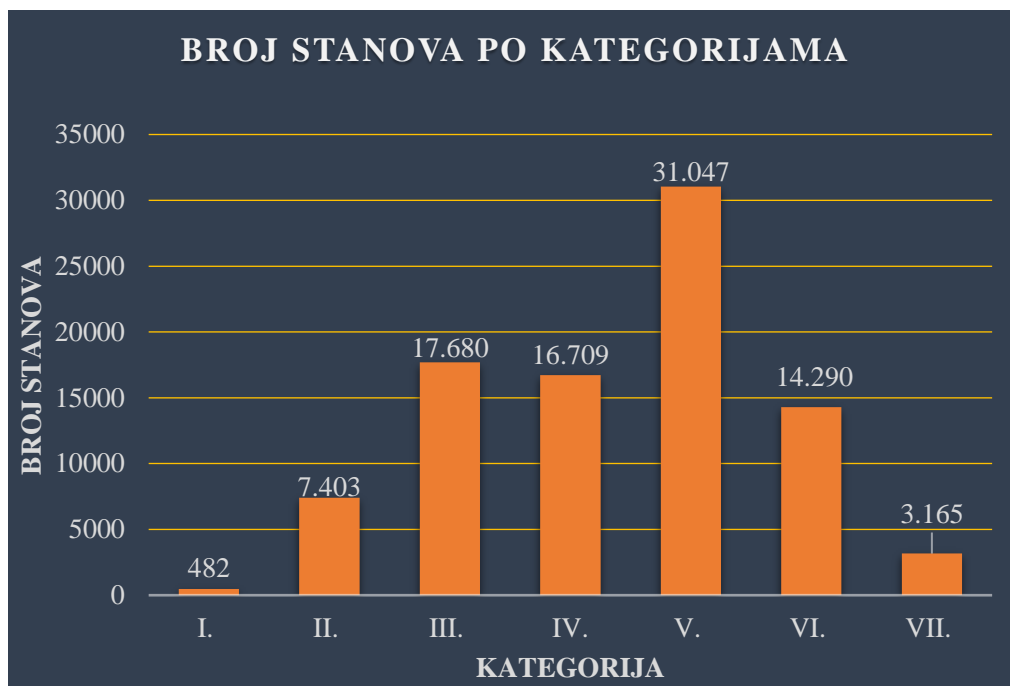
¹⁴³ HR-DAZG-37, NOGZ, 19, XLVII. sjednica gradskog vijeća: Odluka o izmjenama i dopunama Odluke i određivanju i raspodjeli stanarine, 15.4.1955.

Kategorizacija je provedena u užem i širem području grada. Obuhvaćeno je 38.994 zgrada s ukupno 90.716 stanova, a u toj opsežnoj akciji sudjelovalo je 2.211 ljudi te je NOGZ ocijenio akciju uspješnom te da je posao kategorizacije obavljen na zadovoljavajući način.¹⁴⁴ U konačnici su stanovi podijeljeni u 7 kategorija. Stanovi najviše kvalitete pripadali su I. kategoriji, dok su stanovi najniže pripadali VII.¹⁴⁵ I. kategoriji pripadaju stanovi u vilama u zatvorenim zgradama u visokom prizemlju ili na katu. Iznad 2. kata stanovi su morali imati lift, balkon, terase ili verande. U II. kategoriju spadaju stanovi građeni od vrlo dobrog materijala, dobro očuvani, ali koji nisu u niskom prizemlju. Iznad 2. kata također su morali imati lift kao i dobar raspored i povezanost prostorija. U III. kategoriju spadaju stanovi u dobro građanim zgradama koji nisu smjeli biti u suterenu ili potkrovlju. Stan nije imao sve pomoćne prostorije (soba, hodnik, balkon). IV. kategoriji pripadaju stanovi koji nisu u suterenu ili potkrovlju. Stan je imao kupaonu i kuhinju. Higijenski uvjeti su nešto slabiji nego u višim kategorijama. V. kategorija obuhvaća sve stanove u potkrovlju i suterenu koji su morali imati najmanje jednu sobu i kuhinju te jedan WC u stanu ili izvan stana. Higijenski uvjeti nisu potpuno zadovoljavajući. U VI. kategoriju spadaju stanovi u dubokom suterenu ili podrumu. Stanovi su građeni bez plana i zadovoljavanja osnovnih tehničkih propisa. To su obično bili stanovi u slabim zgradama i barakama. VII. kategoriji pripadaju stanovi u potkrovlju, podrumu, suterenu, stanovi u barakama i sasvim trošnim zgradama. Loše su opremljeni, prostorije su mračne i vlažne. Ovi stanovi su najčešće naseljavani iz nužde te nisu bili pogodni za stanovanje.¹⁴⁶

¹⁴⁴ HR-DAZG-37, NOGZ, 17, Izvještaj o izvršenom popisu i kategorizaciji stanova, 7.4.1954.

¹⁴⁵ HR-DAZG-37, NOGZ, 19, XLVII. sjednica gradskog vijeća: Odluka o izmjenama i dopunama Odluke i određivanju i raspodjeli stanarine, 15.4.1955.

¹⁴⁶ *Vjesnik*, 2. veljače 1954.

Graf 8. Stanovi u gradu Zagrebu podijeljeni po kategorijama (Izradio autor)

Iz grafa 8 se vidi da je najviše stanova V. kategorije, njih 31.047, a to su stanovi koji su *ispod prosjeka vrijednosti i udobnosti jednog normalnog stana*.¹⁴⁷ Ako stanovima V. kategorije pridodamo stanove VI. i VII. dolazi se do zaključka da je čak 53% stanova nezadovoljavajuće kvalitete što je u to vrijeme svakako bio jedan od problema u gradu te pokazatelj koliko bi još stanova trebalo graditi da se stambeni problem riješi. Visina stanarina određivala se i prema mjestu na kojem se zgrada nalazi, odnosno prema tome koliko je zgrada udaljena od središta grada. Grad je tako podijeljen u pet zona. Prva zona obuhvaćala je područje Pantovčaka, Britanskog trga, Marulićevog trga, Petrinjske ulice, Medveščaka, Gupčeve Zvijezde, Nove Vesi, Radićeve ulice, Ilirskog trga i Tuškanca. Stanovima koji su se nalazili unutar prve zone stanarine su se povisile za 11-15%. U drugu zonu spadala su područja Branimirove ulice, Heinzelove, Kvaternikovog trga, Petrove ulice, Srebrnjaka, Zapadnog kolodvora, Savske ceste i Cmroka. Zgradama u tim područjima stanarine su narasle za 8-10%. Treća zona obuhvaćala je Beogradsku ulicu, Držićevu, Svetice, Bukovac, Srebrnjak, Selsku cestu i Črnomerec te je stanovima u tim područjima stanarina povišena za 5-7%. Četvrta zona obuhvaćala je Horvaćansku cestu, Kustošiju, Zagrebačku ulicu, Rudešku cestu, Šestine, Gračane i Mirogoj. Stanarina im je povišena za do najviše 4%. Petu zonu činila su najudaljenija naselja koja su spadala pod grad Zagreb te tim zgradama stanarina nije rasla.¹⁴⁸

¹⁴⁷ HR-DAZG-37, NOGZ, 17, Izvještaj o izvršenom popisu i kategorizaciji stanova, 7.4.1954.

¹⁴⁸ Vjesnik, 12. veljače 1954.

Sukladno prethodno navedenim kriterijima i kategoriji u kojoj bi se stanovi našli, određena bi bila visina stanarine koju su stanari tih stanova bili dužni plaćati. Za stanove I. kategorije visina stanarine kretala se 23-26 dinara po metru kvadratnom, za stanove II. kategorije 17-21 dinar, za stanove III. kategorije 13-16 dinara, za stanove IV. kategorije 9-12 dinara, za stanove V. kategorije 5-7 dinara, za stanove VI. kategorije 4 dinara i za stanove VII. kategorije 3 dinara po metru kvadratnom.¹⁴⁹ Nakon sprovedene kategorizacije grad je povišio cijene stanarina za 23,5%.¹⁵⁰

¹⁴⁹ HR-DAZG-37, NOGZ, 19, XLVII. sjednica gradskog vijeća: Odluka o izmjenama i dopunama Odluke i određivanju i raspodjeli stanarine, 15.4.1955.

¹⁵⁰ HR-DAZG-37, NOGZ, 17, Izvještaj o izvršenom popisu i kategorizaciji stanova, 7.4.1954.

6. RAZVOJNA KRETANJA U ŠKOLSTVU, KULTURI I PROMETU

Zagreb se pedesetih i početkom šezdesetih susreo s priličnim izazovima u području školstva i prometa dok je kultura u tom razdoblju doživjela procvat. Kako je rastao broj stanovnika tako je rastao i broj djece, odnosno školaraca, pa je ubrzo problem nedostatka školskog prostora postao jedan od velikih izazova s kojima se Holjovac susreo. Mnoge škole trebalo je izgraditi, posebno osmogodišnje, a već postojeće je trebalo urediti, modernizirati, dodatno opremiti i osvježiti. Osim gradnje novih osnovnih i srednjih škola građene su i nove zgrade visokoškolskih ustanova među kojima je i zgrada u kojoj se trenutno nalazi Filozofski fakultet.

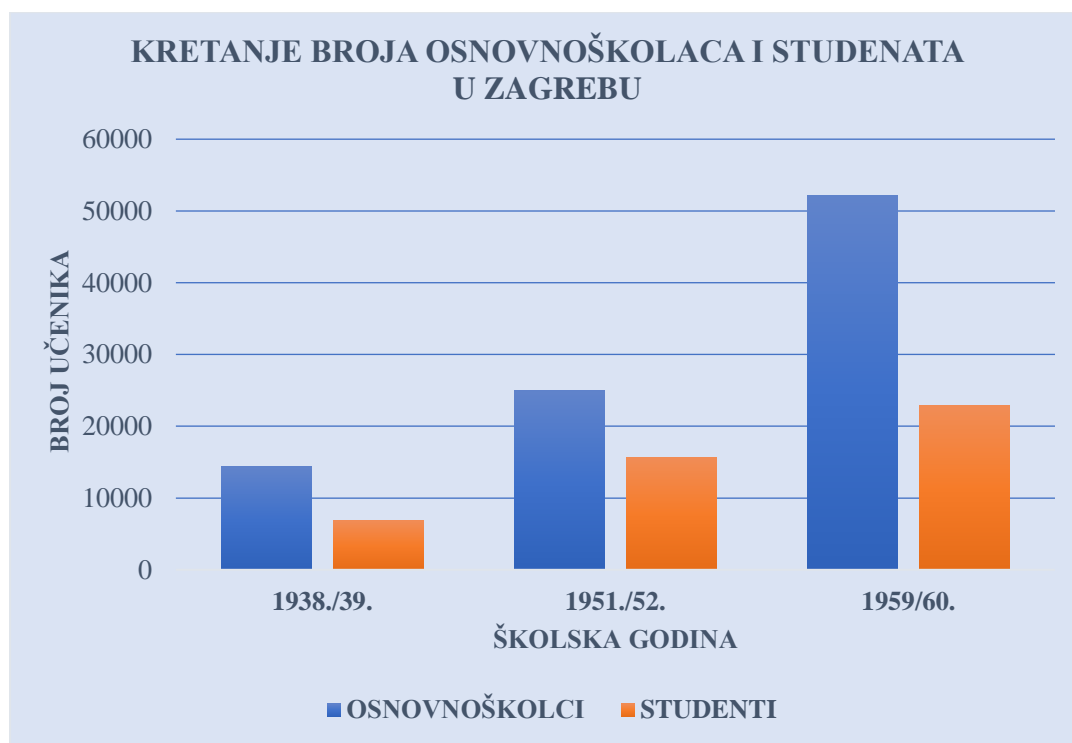
U prometu s druge strane najveći izazov predstavljala je regulacija javnog prijevoza u sve gušćem središtu grada. NOGZ razmatrao je razne oblike javnog prijevoza koji bi promet u centru grada trebali učiniti funkcionalnijim. Osim postojećeg tramvajskog i autobusnog prijevoza jedno vrijeme živjela je ideja uvođenja podzemne željeznice te trolejbusa po uzoru na Beograd, Rijeku i Split. Međutim od obje ideje grad Zagreb je naposljetku odustao i zadržao se na tramvajskom i autobusnom prometu. Problem su stvarala i zaprežna kola koja su usporavala promet i oštećivala asfalt. Vozači istih bili su uzrok mnogim prometnim nesrećama, a životinje koje su ih vukle su onečišćavale grad. Zbog takvih neugodnosti grad je u konačnici zabranio prometovanje zaprežnim kolima.

Kultura je zato doživjela veliki uzlet. Osnivani su novi muzeji, kazališta i kina. Novi studiji Jadran filma u Dubravi počeli su proizvoditi neke od najboljih igranih filmova domaće i strane produkcije, a Zagrebačka škola crtanog filma proizvela je neke od najzvučnijih animiranih filmova u svojoj povijesti među kojima se ističe Oscarom nagrađeni Surogat. Medijska scena je isto tako bila u usponu. Osnovana je Televizija Zagreb, a stapanjem Večernjeg vjesnika i Narodnog lista 1959. nastaje Večernji list koji se ubrzo uz Vjesnik prometnuo u najčitanije novine u Hrvatskoj.

6.1. ŠKOLSTVO

Zagreb je dugo vremena bio najveće obrazovno središte u Hrvatskoj te uz Beograd i Ljubljanu najveće u Jugoslaviji. U njemu su osim brojnih osnovnih škola djelovale brojne srednjoškolske i visokoobrazovne ustanove. Porast broja škola naročito je bio izražen u prvom desetljeću nakon Drugog svjetskog rata. Tako je u posljednjoj školskoj godini prije početka Drugog svjetskog rata u Zagrebu bilo 39 osnovnih škola da bi u školskoj godini 1954./55. bilo

već 69 osnovnih škola.¹⁵¹ Znatno je bio i rast učenika i studenata. Školske godine 1938./39. bilo je 14.329 osnovnoškolaca, 1951./52. bilo ih je već 24.927 da bi ih u školskoj godini 1959./60. bilo 52.169. Studenata je 1939./40. bilo 6.886, 1950./51. bilo ih je 15.679, a 1959./60. već 22.844 (Graf 9).¹⁵²

Graf 9. Kretanje broja osnovnoškolaca i studenata u gradu Zagrebu (Izradio autor)

Porast đaka i studenata u gradu bio je posljedica usporednog naglog porasta stanovništva. No kako je porast broja stanovnika nosio sa sobom i neke probleme koji su obrađeni prethodno u radu, tako je i porast đaka uskoro doveo do problema pomanjkanja obrazovnih ustanova, prije svega osnovnih škola.

Zbog nedostatka školskih prostora u nekim kvartovima poput Trnja, Donjeg grada, Pešćenice, Gornjeg grada i Dubrave djeca su pohađala školu u tri turnusa.¹⁵³ Dobar primjer ovog problema je općina Donji grad koja je 1954. brojala 24 škole koje je pohađalo 11.735 učenika s ukupno 209 učionica. Najteža situacija bila je u osmogodišnjoj školi u Varšavskoj ulici gdje se nastava održavala u četiri turnusa od 8 sati ujutro do 18 sati navečer. Djeca i

¹⁵¹ Perić, 282.

¹⁵² Perić, 282.-283.

¹⁵³ HR-DAZG-37, NOGZ, 22, Sastanak potpredsjednika NOGZ-a sa predstavnicima zagrebačke štampe i radija, 8.4.1958.

nastavnici radili su u nehigijenskim uvjetima, lošem zraku i prašini.¹⁵⁴ Mnogo školske zgrade po gradu bile su stare, dotrajale i pretrpane. Oprema je bila zastarjela i oskudna. Neke škole, jer nisu imale svoje zgrade, nastavu su održavale u tri, četiri pa i u pet zgrada poput osmogodišnje škole u Podsusedu.¹⁵⁵ Stoga je grad ponajprije u tim dijelovima grada započeo s izgradnjom novih osmogodišnjih škola.

U društvenom planu za 1958. godinu predviđena je gradnja osmogodišnje škole u Trnju u Držićevoj ulici, zatim osmogodišnje škole u Cvjetnom naselju te jedne na Vrbiku. Gradnjom tih škola broj turnusa smanjio bi se s tri na dva. Na Peščenici je predviđena gradnja osmogodišnje škole na Gornjim sveticama, a u Dubravi gradnja škole u Oporovečkoj cesti. Na Donjem gradu izgrađena je škola u ulici braće Kavurića, a na Gornjem gradu predviđena je gradnja osam novih učionica u Mlinarskoj cesti. Na taj način rasteretio bi se Kaptol i škole na Medveščaku.¹⁵⁶ Intenzivna izgradnja škola usporila je do početka šezdesetih ponajprije zbog pomanjkanja novčanih sredstava. Stoga je gradonačelnik Holjevac odlučio usporiti sa stambenom izgradnjom te prenijeti sredstva iz općina predviđena za izgradnju stanova u izgradnju škola.¹⁵⁷

U razdoblju između 1956. i 1960. u gradu Zagrebu izgrađene su 322 nove učionice što je bilo za 11 više od planiranih 311. 1957. na jednu učionicu padalo je 86 učenika, a 1960. padalo ih je 77. Iako prema tadašnjim normama po učionici nije smjelo biti više od 65 učenika, stanoviti napredak svejedno je postignut samim time što je u svakoj školi gdje je to bio slučaj eliminiran 4. turnus, a u mnogima je 3. turnus smanjen.¹⁵⁸

Osim izgradnje brojnih osnovnih i srednjih škola utemeljeno je i nekoliko visokoobrazovnih institucija. Podjelom Tehničkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1956. godine osnovana su četiri nova fakulteta: Elektrotehnički fakultet u Zagrebu (današnji FER), Arhitektonsko-građevinsko-geodetski, Strojarsko-brodograđevni (FSB) i Kemijsko-

¹⁵⁴ *Vjesnik*, 18. travnja 1954.

¹⁵⁵ *Vjesnik*, 16. veljače 1954.

¹⁵⁶ HR-DAZG-37, NOGZ, 22, Sastanak potpredsjednika NOGZ-a sa predstavnicima zagrebačke štampe i radia, 8.4.1958.

¹⁵⁷ HR-DAZG-37, NOGZ, 25, Sastanak predsjednika NOGZ-a sa predsjednicima NO-a općina, 16.2.1960.

¹⁵⁸ HR-DAZG-37, NOGZ, 26, Stenografski zapisnik u NOGZ u vezi problematike perspektivnog planiranja, 1.12.1960.

prehrambeni fakultet.¹⁵⁹ Narodno sveučilište Moša Pijade (današnje Pučko otvoreno učilište) preseljeno je na današnju lokaciju 1962.¹⁶⁰ Na prostoru Sveučilišne aleje, koju su tada nazivali „Aleja nauke“, koja se protezala od zgrade Pravnog fakulteta preko Hrvatskog državnog arhiva do današnje ulice Ivana Lučića (nekad ulica Đure Salaja) do početka šezdesetih otvorena je zgrada Filozofskog fakulteta. Na toj osi bila je planirana izgradnja Sveučilišnog kampusa, međutim taj projekt se u godinama i desetljećima koja su dolazila zapustio pa su s vremenom mnogi fakulteti našli svoje stalne lokacije diljem grada.¹⁶¹

Unatoč svim izazovima s kojima se obrazovanje i školstvo u Zagrebu suočilo, postigli su se neki osnovni ciljevi poput rasterećenja školskog sustava izgradnjom mnogih novih obrazovnih ustanova, a sve je više stanovništva pohađalo i završavalo ne samo osnovne i srednje škole već i fakultete što je doprinijelo porastu općeg obrazovanja u gradu Zagrebu. Opismenjivale su se dotad nepismene i polupismene osobe donošenjem odluke o pohađanju tečaja za nepismene i polupismene osobe između 15 i 40 godina starosti koje su živjele na području grada Zagreba. Nastava je trajala dvije godine, a učili su se predmeti priroda i društvo, matematika, povijest i geografija. Osobe koje se nisu odazivale pohađanju tečaja ili ga nemarno pohađale bile su novčano kažnjavane sa po 1000 dinara.¹⁶² Tečaj za nepismene dao je u kratkom vremenu dobre rezultate, međutim opet se nisu svi odazivali pohađanju istog. Primjer je općina Medveščak u kojoj je bilo registrirano oko 25 nepismenih osoba od kojih su većina osoba mlađe životne dobi, rođeni između 1925. i 1927. godine. Općina Medveščak osigurala je sve potrebno za održavanje tečaja, od učitelja, prostorija do pribora za nastavu, stoga je grad svakako trebao poduzeti još odlučnije mjere da se nepismene osobe prinude na pohađanje tečajeva.¹⁶³

6.2. KULTURA

Kulturni život i umjetnost u gradu Zagrebu nakon Drugog svjetskog rata doživio je sveopći uzlet. U pedesetima i početkom šezdesetih otvarane su brojne nove institucije koje su nastavile promicati kulturni život u gradu.

¹⁵⁹ Fakultet elektrotehnike i računarstva, fer.unizg.hr, (pristup 8.1.2021.)

¹⁶⁰ Pučko otvoreno učilište, pou.hr, (pristup 8.1.2021.)

¹⁶¹ Goldstein i Hutinec 2013, 222.

¹⁶² HR-DAZG-37, NOGZ, 18, XL. sjednica gradskog vijeća NOGZ-a: Odluka o obaveznom pohađanju tečaja za nepismene i polupismene na području grada Zagreba, 7.12.1954.

¹⁶³ *Vjesnik*, 15. ožujka 1954.

U vremenu kada je Većeslav Holjevac bio gradonačelnik Zagreba Savjete za kulturu, školstvo i prosvjetu vodio je Podpredsjednik Gradskog narodnog odbora, Soka Krajačić.¹⁶⁴

Sredinom pedesetih u Zagrebu je otvoreno pet novih muzeja: Lovački muzej (1953.), Muzej hrvatskih telekomunikacija (1953.), Muzej suvremene umjetnosti (1954.), Tehnički muzej (1954.) i Muzej Psihijatrijske bolnice Vrapče (1955.).¹⁶⁵ Time je broj muzejskih ustanova u gradu u tek nekoliko godina narastao s 11 na 16. Osim muzeja, u kulturnom životu Zagreba važno mjesto zauzimala su kazališta, televizija, radio i novine. Od kazališta otvoreno je Zagrebačko dramsko kazalište 1953. godine u Frankopanskoj ulici.¹⁶⁶ Godinu kasnije na Volovčici otvoreno je i Kazalište lutaka.¹⁶⁷ Od pedesetih u kazalištima su izvođene brojne opere, operete, a početkom šezdesetih sve su češće izvedbe mjuzikala i pop opera.¹⁶⁸ Dva kazališta koja su prednjačila u izvođenju takvih izvedbi bili su već spomenuto Zagrebačko dramsko kazalište, koje 1970. mijenja naziv u Gavella po svom osnivaču Branku Gavelli, te Kazalište „Komedijska“, osnovano 1950. godine. Među najizvođenijim predstavama u „Komediji“ pedesetih godina bile su opereta „*Zemlja smiješka*“ te komedija „*Klupko*“¹⁶⁹

Kinematografija je također doživjela uzlet. Broj kinematografa od pedesetih se konstantno povećavao. 1950. bilo ih je 18, 1955. - 29, a 1960. - 33.¹⁷⁰ U istom razdoblju udvostručio se i broj posjetitelja u kinima. 1950. zagrebačka kina imala su 5,753.000 posjetitelja, a 1960. imala su ih već 10,267.000.¹⁷¹ Zagreb u pedesetima i šezdesetima nije bio mjesto sve većeg prikazivanja filmova nego ih je sve više i stvarao, a u tome su prednjačila poduzeća Jadran Film te Zagreb Film. Jadran Film osnovan je 1946. godine, a 1954. seli iz središta grada u Vlaškoj ulici u Dubravu (Slika 22). Preseljenje je Jadran Filmu omogućilo da se afirmira kao najveće hrvatsko i jedno od najvećih srednjoeuropskih filmskih poduzeća.¹⁷²

¹⁶⁴ HR-DAZG-37, NOGZ, 21, I. sjednica Predsjedništva NOG, 6.12.1957.

¹⁶⁵ Perić, 289.

¹⁶⁶ Goldstein i Hutinec 2013, 226.

¹⁶⁷ *Narodni list*, 8. prosinca 1954.

¹⁶⁸ Goldstein i Hutinec 2013, 226.

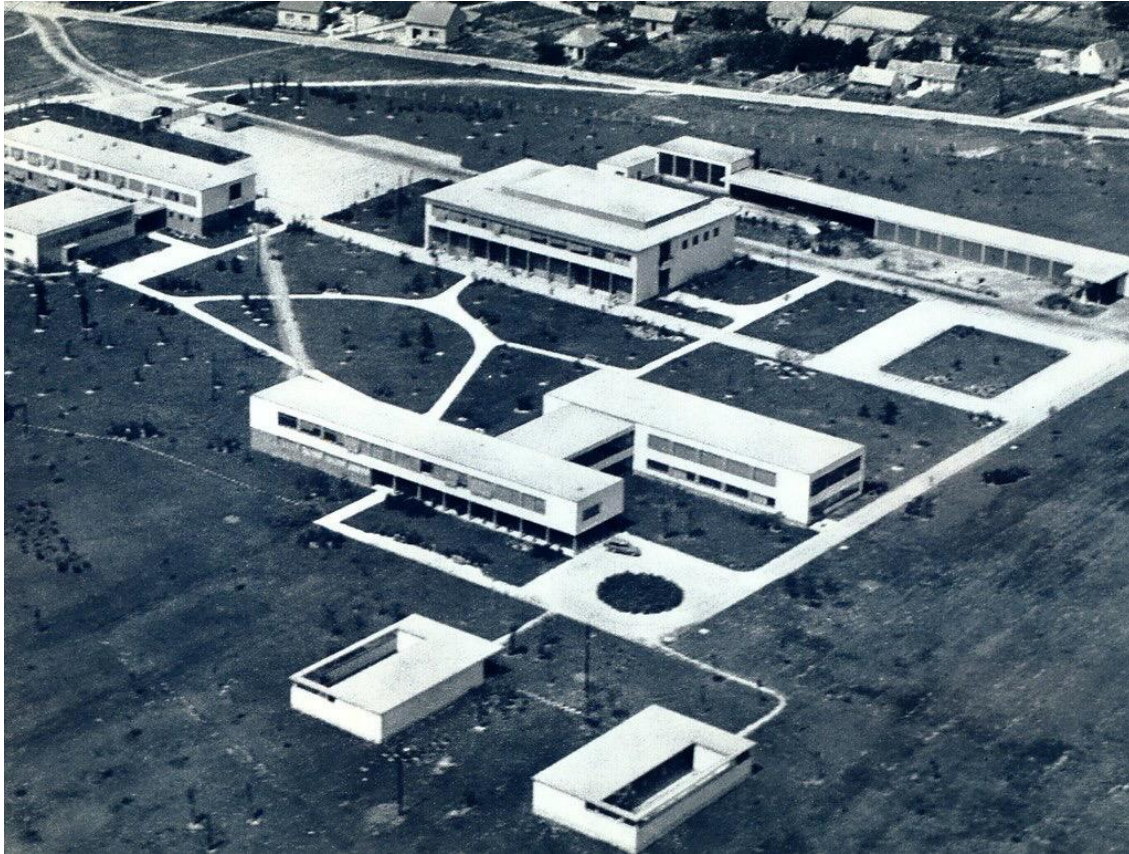
¹⁶⁹ Kazalište Komedijska, komedija.hr, (pristup 23. veljače 2021.)

¹⁷⁰ Perić, 291.

¹⁷¹ Goldstein i Hutinec 2013, 227.

¹⁷² Goldstein i Hutinec 2013, 228.

Do početka šezdesetih Jadran Film proizveo je neke od najvećih filmova u povijesti hrvatske kinematografije poput „*Ne okreći se sine*“ (1956.), „*H-8*“ (1958.), „*Vlak bez voznog reda*“ (1959.), „*Deveti krug*“ (1960.).¹⁷³ Snimani su i mnogi strani filmovi od kojih je svakako najistaknutiji film „*Proces*“ Orsona Wellesa iz 1962. godine.¹⁷⁴

SLIKA 22. KOMPLEKS FILMSKOG STUDIJA JADRAN FILMA U DUBRAVI KRAJEM 1950-IH,
jadran-film.com (pristup 7.1.2021.)

1953. osnovan je Zagreb Film koji je od tad snimio preko 600 dokumentarnih filmova, a neki od naših najpoznatijih redatelja poput Krste Papića, Kreše Golika i Branka Baurea upravo su počinjali svoje karijere radeći dokumentarce.¹⁷⁵ Od 1956. u sklopu Zagreb Filma postojao je poseban Studij za crtani film koji je u sljedećih desetak godina proizveo mnoge poznate i nagrađivane animirane filmove. Od nagrađivanih ističu se „*Nestašni robot*“ iz 1956. koji je iste godine dobio nagradu *Zlatnu arenu* na filmskom festivalu u Puli te „*Surogat*“ (Slika 23) koji je 1962. dobio najprestižniju filmsku nagradu na svijetu, *Oscar*.¹⁷⁶ To je bio prvi put u povijesti

¹⁷³ Goldstein i Hutinec 2013, 228.

¹⁷⁴ Jadran Film, jadran-film.com, (pristup 10.1.2021.)

¹⁷⁵ Goldstein i Hutinec 2013, 228.

¹⁷⁶ Perić, 291.-292.

dodjele Oscara da je u toj kategoriji prvu nagradu dobio neki animirani film izvan SAD-a.¹⁷⁷ Osim nagrade „Oscar“, „Surogat“ je nagrađivan i na drugim festivalima diljem svijeta poput festivala u Beogradu, San Franciscu, Bergamu, Corku, i dr., stekavši tako važna svjetska priznanja. Do današnjeg dana „Surogat“ ostaje najnagrađivaniji film ikada proizveden u Hrvatskoj¹⁷⁸ te ga se s pravom može smatrati vrhuncem Zagrebačke škole crtanog filma.

SLIKA 23. ISJEČAK IZ ANIMIRANOG FILMA „SUROGAT“, 1961. GODINA, zagrebfilm.hr (pristup 11.1.2021.)

Na tridesetu godišnjicu prvog emitiranja Radija Zagreb, 15. svibnja 1956. godine, puštanjem odašiljača na Tomislavovu domu na Medvednici započela je s radom Televizija Zagreb.¹⁷⁹ Već 7. rujna Televizija Zagreb emitirala je i prvu vlastitu emisiju, izravni prijenos svečanog otvaranja novog Zagrebačkog velesajma s južne strane Save.¹⁸⁰ Bila je to prva televizijska kuća u Jugoslaviji, a od 1958. svojim emisijama sudjeluje u zajedničkom programu Jugoslavenske radiotelevizije.¹⁸¹ Iste godine TV Zagreb seli iz Jurišićeve ulice u Šubićevu 20

¹⁷⁷ Goldstein i Hutinec 2013, 229.

¹⁷⁸ Zagreb Film, zagrebfilm.hr, (pristup 11.1.2021.)

¹⁷⁹ Perić, 291.

¹⁸⁰ *Narodni list*, 7. rujna 1956.

¹⁸¹ Goldstein i Hutinec 2013, 233.

gdje su bila uređena dva televizijska studija (Slika 24).¹⁸² 1961. godine s emitiranjem je započela prva igrana serija Televizije Zagreb „Stoljetna eskadra“. Do završetka emitiranja sljedeće godine snimljeno je 14 epizoda uživo iz raznih mjesta na Jadranskoj obali.¹⁸³

Slika 24. JEDAN OD STUDIJA TELEVIZIJE ZAGREB U ŠUBIČEVOJ ULICI
(Šimunović i dr. 2019, 412.)

13. siječnja 1962. NOGZ odredio je novu lokaciju za Radioteleviziju Zagreb (RTZ).¹⁸⁴ Osigurana je površina od 84.400 m², između Save i tadašnjeg Auto-puta (današnje Slavonske

¹⁸² Damir Šimunović, Nikolina Bujić, Siniša Fajt, „Tehnički razvoj javne televizije u Hrvatskoj,“ Sveučilište u Zagrebu, Fakultet elektrotehnike i računarstva 1 (2019), 410.

¹⁸³ Šimunović i dr. 2019, 414.

¹⁸⁴ HR-DAZG-37, NOGZ, 28, Zapisnik sastanka kod Predsjednika NOGZ, 13.1.1962.

avenije), zapadno od prilaza Mostu slobode.¹⁸⁵ Iako je lokacija određena 1962., gradnja je započela tek 1975.¹⁸⁶ Na toj lokaciji zgrada Hrvatske radiotelevizije (HRT) se nalazi i danas.

Intenzivna događanja u medijskom svijetu popraćena su osnivanjem novih tiskovina. 1952. godine pokrenuta je ženska revija „Svijet“, a 1954. izašao je prvi broj tjednika „Plavi Vjesnik“. Krajem pedesetih počinju izlaziti tjedne revije „Globus“ i „Arena“ (1959.) koja ubrzo postaje zabavni tjednik koji pokriva teme iz svakodnevnog života. Iste godine spajanjem „Narodnog lista“ i „Večernjeg vjesnika“ dolazi do stvaranja „Večernjeg Lista“ koji ubrzo postaje najtiražniji dnevni list u povijesti hrvatskog i zagrebačkog novinarstva, a od svog prvog izdanja 1. srpnja 1959. (Slika 25) uz Vjesnik postaju najčitanije dnevne novine u Hrvatskoj.¹⁸⁷

SLIKA 25. NASLOVNICA PRVOG BROJA „VEČERNJEG LISTA“, 1. SRPNJA 1959. (Večernji list, 1. srpnja 1959.)

¹⁸⁵ Šimunović i dr. 2019, 414.

¹⁸⁶ HRT, obljetnica.hrt.hr, (pristup 22.2.2021.)

¹⁸⁷ Goldstein i Hutinec 2013, 225.

6.3. PROMET

Sa sve većim razvojem automobilske prometa i sve većim priljevom novog stanovništva u grad, Zagreb se i na polju prometa suočio s određenim problemima koji su posebno bili izraženi u središtu grada. Problem postizanja što učinkovitije regulacije prometa u središtu grada bio je aktualan kroz cijeli mandat Većeslava Holjevca kao zagrebačkog gradonačelnika. Početkom 1958. osigurano je čak 900 milijuna dinara za rješavanje problema prometa u centru grada.¹⁸⁸ Kao jedan od glavnih nedostataka isticala se dvosmjerna tramvajska pruga u Ilici. Kao rješenje tog problema bila je ideja ukidanja tramvajskog prometa u najužem dijelu grada (potez Ilica-Frankopanska-Zrinjevac) i premještanja tramvajske pruge u druge ulice, paralelne s Ilicom. Zamišljena nova trasa tramvajske pruge bila bi Dalmatinska ulica, koja bi kod Kačićeve ulice ponovno izmila na Ilicu.¹⁸⁹

Također 1958. izrađen je projekt produženja tramvajske pruge preko Savskog mosta koja bi išla avenijom Borisa Kidriča (današnja avenija Dubrovnik) preko Jakuševečkog mosta, Držićevom ulicom do ulice Proleterskih brigada.¹⁹⁰ Cilj je bio postići stvaranje kružne tramvajske mreže po uzoru na ostale velike europske gradove koja bi opasavala južni dio grada i prolazila pokraj novootvorenog Zagrebačkog velesajma. Jedan od ostalih zadataka bio je povezivanje Dubrave i Maksimira sa Žitnjakom, no tu je postojao problem željezničke pruge koja bi se trebala podići, a da se tramvajski promet odvija Heinzlovom ulicom.¹⁹¹ Na istoj sjednici odlučeno je da se kroz Ilicu zabrani odvijanje automobilske prometa. Grad je smatrao da će bez obzira na budući razvitak grada glavna prometna linija u gradu ostati Maksimirska ulica - Trg Republike - Ilica. Trg Republike dugo vremena bio je središte života u gradu oko kojeg su se krajem pedesetih počeli graditi neboderi pa se očekivalo daljnje povećanje prometa u tom dijelu grada. Osim pojačavanja tramvajskog prometa u središtu grada razmatrala se mogućnost i povećanja autobusnog prometa, međutim naposljetku je NOGZ došao do zaključka da jači promet autobusima u gradu ne bi bilo moguće postići zbog rasta industrije i sve veće gradnje visokih zgrada u centru grada. Rastao je i broj individualnih vozila u gradu pa bi autobusi samo usporavali i kočili odvijanje prometa.

¹⁸⁸ HR-DAZG-37, NOGZ, 22, Sastanak predsjedništva NOGZ, 27.2.1958.

¹⁸⁹ HR-DAZG-37, NOGZ, 18, Sastanak predsjedništva NOGZ-a s predsjednicima općina, 5.7.1954.

¹⁹⁰ HR-DAZG-37, NOGZ, 22, Sastanak predsjedništva NOGZ, 27.2.1958.

¹⁹¹ HR-DAZG-37, NOGZ, 22, Sastanak potpredsjednika NOGZ-a sa predstavnicima zagrebačke štampe i radija, 8.4.1958.

U to vrijeme, krajem pedesetih grad je jedno vrijeme razmatrao ideju izgradnje metroa, no za izgradnju metroa bilo je potrebno da grad ima barem milijun stanovnika, a Zagreb je tada imao tek oko 600 tisuća. Također, zaključilo se da je uređenje tramvajskih pruga jeftinije od gradnje metroa pa se od te ideje odustalo. Bilo je predviđeno da će i u budućnosti tramvaj ostati glavni oblik javnog prijevoza u gradu, a kako bi se povećao broj ljudi koje tramvaj može prevesti bilo je određeno uvođenje zglobnih vozila jer se ona međusobno mogu spajati. Tako bi se umjesto 200 mjesta po vozilu dobilo 400.¹⁹²

Uz tramvaje i autobuse u Zagrebu je u prvim godinama Holjevčeve vlasti bila zastupljena ideja uvođenja treće vrste vozila, trolejbusa. Smatralo se tada da bi *kombinacijom ova tri vozila bilo postignuto najbolje rješenje u prometno-tehničkom i ekonomskom pogledu*. Svakom od ove tri vrste vozila bio bi prepušten jedan dio grada. Trolejbusi bi prometovali sjeverno od željezničke pruge i u brdskim predjelima, tramvaji bi prometovali južnim dijelom grada, a autobusima bi bila prepuštena prigradska zona. Za uvođenje trolejbusa bilo je predviđeno čak 220 milijuna dinara.¹⁹³ Grad je ipak do kraja pedesetih odustao od uvođenja trolejbusa iz razloga što nisu elastični kao autobusi, povezani su zračnom linijom, a električni kvar bi zaustavio cijelu jednu liniju koju prilikom radova na cesti ne bi bilo moguće skrenuti. Također u Jugoslaviji u to vrijeme nije postojao interes za korištenjem električne struje umjesto goriva pa se ostalo na tramvajima i autobusima.¹⁹⁴

¹⁹² HR-DAZG-37, NOGZ, 24, Zapisnik sa konferencije u Zagrebu, održane u gradskoj vijećnici NOGZ-a u vezi problema gradskog saobraćaja u Zagrebu i izbora vozila, 29.9.1959.

¹⁹³ *Vjesnik*, 9. siječnja 1954.

¹⁹⁴ HR-DAZG-37, NOGZ, 24, Zapisnik sa konferencije u Zagrebu, održane u gradskoj vijećnici NOGZ-a u vezi problema gradskog saobraćaja u Zagrebu i izbora vozila, 29.9.1959.

SLIKA 26. PRIKAZ JEDNOG TROLEJBUSA U SPLITU, 1960-IH GODINA,
tehnika.lzmk.hr (pristup 14.1.2021.)

Problemi u prometu nisu postojali samo u javnom prijevozu. Naime, veliki problem za grad predstavljala su zaprežna kola, kočije i konjske zaprege s kojima su ljudi dolazili u grad, naročito u vrijeme održavanja sajmišta. NOGZ upozoravao je da se grad tih dana posebno onečišćuje, a asfalt se oštećuje udubljivanjem željeznim kotačima.¹⁹⁵ Onečišćenju je najviše doprinosila stoka koja je svojim izmetom, mokraćom i ostacima odbačene hrane zagađivala ulice, a zagađivanje je posebno bilo istaknuto ljeti kada se smrad širio na obližnje stambene četvrti.¹⁹⁶ Stoga je Holjevac predložio da se stočni sajam prebaci iz grada u kotarska središta, čime bi Zagreb rasteretio te pojave, a okolna mjesta bi imala znatne koristi.¹⁹⁷ Prometovanje zaprežnim kolima kroz uži centar grada zabranjeno je 1956. godine. Uzrok zabrani uz onečišćenje i štetu, koju su zaprežna kola činila asfaltu, bila je činjenica što su vozači zaprežnih kola sudjelovali u velikom broju nesreća zbog nepoznavanja prometnih znakova i pravila vožnje u gradu, a noću, kada se najviše nesreća događalo, svoja vozila nisu osvjetljavali. Uz to, zaprežnim kolima često su upravljali maloljetnici i pijane osobe koje su dodatno ugrožavale

¹⁹⁵ HR-DAZG-37, NOGZ, 24, Zapisnik sa konferencije u Zagrebu, održane u gradskoj vijećnici NOGZ-a u vezi problema gradskog saobraćaja u Zagrebu i izbora vozila, 29.9.1959.

¹⁹⁶ HR-DAZG-37, NOGZ, 27, Zapisnik sastanka kod Predsjednika NOGZ, 20.10.1961.

¹⁹⁷ HR-DAZG-37, NOGZ, 18, Sastanak predsjedništva NOGZ-a s predsjednicima općina, 5.7.1954.

sigurnost u gradskom prometu. Zbog zaprežnih kola promet se usporavao i do 20 puta.¹⁹⁸ 1. rujna 1961. zabrana prometovanja zaprežnim kolima proširena je i na ostale dijelove grada. Na jugu je zabrana vrijedila sve do Velike Mlake, na istoku do Dubrave te Podsuseda na zapadu. Također je NOGZ odlučio da se na istočnim, južnim i zapadnim periferijama grada otvore centri za prihvata i otkup poljoprivrednih proizvoda.¹⁹⁹ Ova odredba pogodila je mnoga zagrebačka poduzeća koja su se u prijevozu svojih proizvoda većinom služila zaprežnim kolima. Ona su sada bili prisiljena modernizirati se i nabaviti suvremena transportna vozila.²⁰⁰

Pred sam kraj Holjevčevog gradonačelnikovanja Zagrebom izgrađena je i sljemenska žičara koja je mnogim izletnicima i skijašima omogućila lakši dolazak do vrha Medvednice.²⁰¹ Ideja o sljemenskoj žičari aktualna je bila još 1911. godine kada je Zagreb brojao oko sto tisuća stanovnika. Tada je nacrt za izgradnju žičare izgradila jedna njemačka tvrtka, ali je početak Prvog svjetskog rata spriječio realizaciju tog projekta. Na prijedlog NOGZ 1957. počeli su se ponovno izrađivati planovi za žičaru čija je izgradnja konačno krenula 1959. godine. Žičara je puštena u pogon 27. srpnja 1963. godine.²⁰² Svečano otvorenje žičare na Sljemeni Holjevac nije dočekaao na poziciji gradonačelnika jer ga je tek nešto više od mjesec dana prije otvorenja, 12. lipnja, na toj funkciji zamijenio Pero Pirker.²⁰³

¹⁹⁸ *Narodni list*, 30. rujna 1956.

¹⁹⁹ HR-DAZG-37, NOGZ, 27, Zapisnik o sastanku kod Predsjednika NOGZ-a o pitanjima saobraćaja, 1.9.1961.

²⁰⁰ *Narodni list*, 30. rujna 1956.

²⁰¹ Goldstein i Hutinec 2013, 215.

²⁰² *Večernji list*, 29. srpnja 1963.

²⁰³ *Večernji list*, 12. lipnja 1963.

7. ZAKLJUČAK

Grad Zagreb je u pedesetima i početkom šezdesetih doživio sveopći uzlet koji ga je prometnuo iz grada nacionalnog značaja, prije svega za Hrvatsku, u grad koji je nakon Drugog svjetskog rata uz Beograd bio najrazvijenije središte nove Jugoslavije. Takvom usponu Zagreb se ponajprije može zahvaliti Većeslavu Holjevcu, čovjeku koji je 11 godina, od 1952. do 1963., bio na čelu Zagreba za vrijeme kojih je naš glavni grad poprimio konture velegrada i odlike pravog srednjoeuropskog grada. Razvitak, ali i izazove grad je doživio na svim poljima.

Zagreb je u vrlo kratkom vremenu, između 1948. i 1961., naselilo oko 150 tisuća novih stanovnika. Takav demografski uspon omogućio je Zagrebu razvoj industrije koja je postala glavna gospodarska grana koja je zapošljavala sve veći broj stanovnika. Otvarana su mnoga nova poduzeća i tvornice, a već postojeća postrojenja preseljena su iz središta grada na periferiju. Problem industrije u to vrijeme bila je nedovoljna razina modernizacije. Strojevi su bili zastarjeli što je usporavalo proizvodnju, radne snage nije bilo dovoljno, a mnogi od onih koji su bili zaposleni nisu imali zadovoljavajuća znanja i kvalifikacije. Poljoprivredu je, što zbog elementarnih nepogoda poput suše, što zbog bolesti koje su zahvatile stoku, zahvatila kriza te je razdoblje pogotovo nakon druge polovice pedesetih obilježeno nastojanjima grada kako oživjeti poljoprivredu uz što bolju produktivnost.

Ono što je najviše obilježilo godine u kojima je Holjevac bio gradonačelnik jest izgradnja projekata koji su gradu podarili novi izgled, potaknuli njegovo prostorno širenje te ga učinili modernim velikim gradom. Prije svega treba istaknuti preseljenje i izgradnju novog Zagrebačkog velesajma s južne strane Save. Upravo se u pitanju oko Velesajma Holjevac istaknuo kao veliki političar i gradonačelnik. Spriječio je njegovo preseljenje u Beograd, odupro se tamošnjim pritiscima te je najzaslužniji za njegovu izgradnju na mjestu na kojem se nalazi i danas. Zagrebački velesajam je nakon preseljenja na novu lokaciju postao najvećim takvim sajmom u srednjoj Europi privlačivši svake godine izlagače iz svih dijelova Europe i svijeta. Osim Velesajma Zagreb je dobio modernu međunarodnu zračnu luku na Plesu koja je povezala naš glavni grad s ostalim zračnim lukama diljem Europe. Izgrađeni su novi sportski objekti poput plivališta na zatvorenom u Daničićevoj gdje je vaterpolo klub Mladost šezdesetih doživio svoje zlatne dane, a započeta je izgradnja stadiona u Maksimiru kojim su Zagreb i Hrvatska dobili veliki, za to vrijeme moderni nogometni stadion. Uz Velesajam najvažniji projekt u tom razdoblju bila je izgradnja Mosta slobode koji je postao, a i danas je, središnji zagrebački most koji povezuje stari i Novi Zagreb.

Izgradnja Zagrebačkog velesajma potaknula je izgradnju cijelog jednog novog naselja, Novog Zagreba u kojem su prve nastale četvrti bile Trnsko i Savski Gaj. Novi Zagreb čine pravilni stambeni blokovi međusobno povezani velikim prometnicama te okruženi s mnogo zelenila, što je i bila prvobitna ideja pri projektiranju. Jedan od primjera zelenih površina je jezero Bundek koje je tada stanovnicima služilo kao mjesto za rekreaciju i provođenje slobodnog vremena. Provedena je i nova kategorizacija stanova pomoću koje su stanovi podijeljeni po kvaliteti. Na temelju provedene kategorizacije i lokacije na kojoj su se stanovi nalazili određena je visina stanarine.

Povećanje broja djece u gradu s vremenom je dovelo do pomanjkanja škola i učionica. Holjevac je prepoznao problem koji nedostatak školskog prostora predstavlja te je na inicijativu NOGZ, s njim na čelu, izgrađeno mnogo novih škola, a već postojeće su obnovljene. Otvarani su i brojni novi fakulteti čime je kvaliteta razine obrazovanja porasla. Kulturni život u gradu bio je popraćen otvaranjem novih muzeja, kina i kazališta. Također, osnovani su novi časopisi i novine, a osnivanjem novih filmskih studija produkcija igranih i animiranih filmova kvantitativno je i kvalitativno narasla. Još jedan novitet u medijskom prostoru bilo je osnivanje prve televizijske kuće u Jugoslaviji, Radiotelevizije Zagreb. U prometu izazov je bio osigurati kvalitetniju regulaciju i protočnost, a ponajprije koheziju javnog i individualnog prijevoza. Rješenje tog problema gradska vlast našla je u smanjenju autobusnog prometa središtem grada i zabranom prometovanja automobilima Ilicom te uspostavljanjem kružne tramvajske mreže koja bi povezivala središte grada s novoizgrađenim područjem južno od Save, Novim Zagrebom.

Iz svega navedenog može se zaključiti koliko su donesene odluke i ostvareni projekti za vrijeme Većeslava Holjevca doprinijeli napretku grada u cjelini čime je izgled grada dobio prepoznatljivost koju grad Zagreb ima i danas. Koliko je Većeslav Holjevac značio Zagrebu dovoljno govori činjenica da je do današnjeg dana jedini gradonačelnik kojemu se grad odužio spomenikom.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Državni arhiv u Zagrebu

1. Narodni odbor grada Zagreba, HR-DAZG-37

LITERATURA

Knjige

1. Arčabić, Goran. *Zagrebački zbor kao poveznica hrvatskog i europskog gospodarstva (1922.-1940.)*. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2013.
2. Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2013.
3. Hrženjak, Juraj. *Većeslav Holjevac – Graditelj, vizionar, ratnik*. Zagreb - Karlovac: Savez antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske, 2006.
4. Hutinec, Goran, Ivo Goldstein. *Povijest grada Zagreba: knjiga 2*. Zagreb: Novi Liber, 2013.
5. Kampuš, Ivan, Igor Karaman. *Tisućljetni Zagreb: od davnih naselja do suvremenog velegrada*. Zagreb: Školska knjiga, 1994.
6. Milčec, Zvonimir. *Zagrebački gradonačelnici*. Zagreb: Bookovac, 2006.
7. Pavlin, Stanislav. *Aerodromi I*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu: Fakultet prometnih znanosti, 2006.
8. Perić, Ivo. *Zagreb: od 1850. do suvremenog velegrada*. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2006.
9. Timet, Tomislav. *Stambena izgradnja Zagreba do 1954. godine*. Zagreb: JAZU, 1961.

Znanstveni članci

1. Bobovec, Borka, Ivan Mlinar, Domagoj Sentić. „Zagrebački velesajam kao poticaj razvoju novozagrebačkog centra.“ *Prostor* 43 (2012): 186-197.
2. Crnobrnja, Neven. „Zagrebački savski mostovi.“ *Građevinar* 12 (2005): 977-985.
3. Ivanković, Vedran. „Moskovski Boulevard – Ulica grada Vukovara u Zagrebu 1945.-1956. godine.“ *Prostor* 2 (2006): 178-198.

4. Jukić, Tihomir. „Novi Zagreb - New city next to the city.“ *Engineering Power: Bulletin of the Croatian Academy of Engineering* 4 (2019): 2-6.
5. Kolar-Dimitrijević, Mira. „Projekt povijesti zagrebačkog velesajma iz 1967. godine.“ *Časopis za suvremenu povijest* 2 (1999): 319-339.
6. Šimunović, Damir, Nikolina Bujić, Siniša Fajt. „Tehnički razvoj javne televizije u Hrvatskoj,“ *Sveučilište u Zagrebu Fakultet elektrotehnike i računarstva* 1 (2019): 408-437.
7. Štulhofer, Ariana. „Zagrebački sportski tereni u Maksimiru i na Sveticama do 1965. godine.“ *Prostor* 23 (2002): 33-47.
8. Vučetić, Radina. „Potrošačko društvo po američkom modelu (jedan pogled na jugoslavensku svakodnevicu šezdesetih).“ *Časopis za suvremenu povijest* 2 (2012): 277-298.

Novinski članci

1. *Narodni list*, Zagreb, 1952-1957
2. *Večernji list*, Zagreb, 1959-1963
3. *Vjesnik*, Zagreb, 1954-1959

Završni radovi

1. Mesarić, Filip. „Zagreb preko Save.“ Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2018.

Članci s interneta

1. Pavlin, Stanislav, Igor Dimnik, Marko Rapan. *Problematika razvoja zračne luke Zagreb*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Znanstveno vijeće za promet, 2006.
https://bib.irb.hr/datoteka/260241.pavlin_paper1.pdf (pristup 19.11.2020.)
2. Statistički ljetopis Grada Zagreba 2019.
http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/Ljetopis_2019/ZG_Statisticki_ljetopis_2019.pdf (pristup 29.11.2020.)
3. Švab, Mladen. Hrvatski bibliografski leksikon.
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=67> (pristup 5.11.2020.)

Web stranice

1. Auto start, <https://autostart.24sata.hr/galerije/galerija-2262/?page=11> (pristup 2.12.2020.)
2. Fakultet elektrotehnike i računarstva, https://www.fer.unizg.hr/o_fakultetu/povijest (pristup 7.12.2020.)
3. HAVK Mladost, <http://www.havk-mladost.hr/povijest-kluba> (pristup 16.11.2020.)
4. HRT, <https://obljetnica.hrt.hr/leksikon/d/dom-hrt-a> (pristup 22.2.2021.)
5. Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5384> (pristup 3.3.2021.)
6. Jadran Film, <https://jadran-film.com/heritrage> (pristup 10.12.2020.)
7. Kazalište Komedija, <http://www.komedija.hr/www/o-kazalistu/> (pristup 23.2.2021.)
8. Lice grada, <http://licegrada.hr/veceslav-holjevac-jedini-zagrebacki-gradonacelnik-sa-spomenikom> (pristup 6.11.2020.)
9. Pučko otvoreno učilište, <https://www.pou.hr/o-ucilistu/povijest> (pristup 7.12.2020.)
10. Službene stranice Grada Zagreb, <https://www.zagreb.hr/grad-zagreb-svi-gradonacelnici/4686> (pristup 5.11.2020.)
11. Zagreb film, <http://zagrebfilm.hr/o-nama/izdvojeni-projekti/surogat> (pristup 11.12.2020.)
12. Zagreb kakav je bio nekad (Facebook), <https://www.facebook.com/photo?fbid=2035191456543903&set=gm.10156733333919099> (pristup 12.12.2020.)

POPIS SLIKA

SLIKA 1. VEČESLAV HOLJEVAC	3
SLIKA 2. SPOMENIK VEČESLAVU HOLJEVCU NA SJEVERNOM ULAZU NA MOST SLOBODE.....	5
SLIKA 3. GOVOR JOSIPA BROZA TITA NA VI. KONGRESU KPJ	7
SLIKA 4. POGON TVORNICE PARNIH KOTLOVA NA ŽITNJAKU	13
SLIKA 5. ZIMSKO PLIVALIŠTE MLADOST	20
SLIKA 6. SKICA PROJEKTA SPORTSKOG SKLOPA NA SVETICAMA IZ 1953. GODINE .	21
SLIKA 7. PROJEKT DOGRADNJE STADIONA U MAKSIMIRU, 1958. GODINA	23
SLIKA 8. SVEČANO OTVARANJE ZRAČNE LUKE NA PLESU.....	25
SLIKA 9. MOST SLOBODE U IZGRADNJI, 1959. GODINA.....	26
SLIKA 10. VEČESLAV HOLJEVAC PRESIJECANJEM VRPCE SVEČANO OTVARA MOST SLOBODE.....	27
SLIKA 11. OTVORENJE MOSTA SLOBODE 2. RUJNA 1959.	28
SLIKA 12. ODRŽAVANJE ZAGREBAČKOG VELESAJMA NA SAVSKOJ CESTI 1954. GODINE.....	30
SLIKA 13. LOKACIJA NOVOG ZAGREBAČKOG VELESAJMA JUŽNO OD SAVE	33
SLIKA 14. IZGRADNJA ZAGREBAČKOG VELESAJMA 1955. GODINE.....	34
SLIKA 15. SNIMKA ZAGREBAČKOG VELESAJMA S KRAJA PEDESETIH GODINA	35
SLIKA 16. PREDSEDNIK TITO SIMBOLIČNIM PRESIJECANJEM VRPCE OTVARA 57. IZDANJE ZAGREBAČKOG VELESAJMA.....	36
SLIKA 17. IZGRADNJA NEBODERA NA TRGU REPUBLIKE.....	44
SLIKA 18. NASELJE TRNSKO, JEDNO OD PRVIH NASELJA IZGRAĐENIH NA JUŽNOJ OBALI SAVE.....	46
SLIKA 19. PLAN NOVOG ZAGREBA ZA 250.000 LJUDI IZ 1959. GODINE.....	47
SLIKA 20. ODŠLJUNČAVANJE BUNDEKA, 1958. GODINA	48
SLIKA 21. KOMPLEKS BRODARSKOG INSTITUTA U ZAGREBU, SIGET	49
SLIKA 22. KOMPLEKS FILMSKOG STUDIJA JADRAN FILMA U DUBRAVI KRAJEM 1950-IH	58
SLIKA 23. ISJEČAK IZ ANIMIRANOG FILMA „SUROGAT“, 1961. GODINA	59
SLIKA 24. JEDAN OD STUDIJA TELEVIZIJE ZAGREB U ŠUBIĆEVOJ ULICI	60
SLIKA 25. NASLOVNICA PRVOG BROJA „VEČERNJEG LISTA“, 1. SRPNJA 1959.	61
SLIKA 26. PRIKAZ JEDNOG TROLEJBUSA U SPLITU, 1960-IH GODINA	64

POPIS TABLICA

Tablica 1. Kretanje broja poduzeća i zaposlenih u gradu Zagrebu između 1939. i 1960. godine	8
Tablica 2. Kretanje stočnog fonda u gradu Zagrebu 1952. i 1953. godine	14
Tablica 3. Kretanje broja stanovnika i kućanstava prema popisima	39

POPIS GRAFIKONA

Graf 1. Kretanje broja poduzeća sa brojem zaposlenih u gradu Zagrebu između 1939. i 1960.	9
Graf 2. Odnos broja zaposlenih u privredi i socijalističkom sektoru u gradu Zagrebu.....	10
Graf 3. Stopa rentabilnosti poduzeća u gradu Zagrebu 1960. godine	12
Graf 4. Prirodi usjeva u gradu Zagrebu 1952. i 1953. godine	15
Graf 5. Kretanje broja stanovnika u Zagrebu 1931. – 1961.	39
Graf 6. Izgrađeni stanovi u gradu Zagrebu između 1950. i 1954. godine.....	41
Graf 7. Predviđeni broj izgrađenih stanova u gradu Zagrebu između 1959. i 1963.	43
Graf 8. Stanovi u gradu Zagrebu podijeljeni po kategorijama	51
Graf 9. Kretanje broja osnovnoškolaca i studenata u gradu Zagrebu.....	54

POPIS KRATICA

CK SKH	Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske
FER	Fakultet elektrotehnike i računarstva
FNRJ	Federativna narodna Republika Jugoslavija
FSB	Fakultet strojarstva i brodogradnje
HAŠK	Hrvatski akademski športski klub
HRT	Hrvatska radiotelevizija
KPH	Komunistička partija Hrvatske
KPJ	Komunistička partija Jugoslavije
NOGZ	Narodni odbor grada Zagreba
NOVH	Narodno oslobođenje vijeća Hrvatske
NOVJ	Narodno oslobođenje vijeća Jugoslavije
NRH	Narodna Republika Hrvatska
OKI	Organsko – kemijska industrija
RTZ	Radiotelevizija Zagreb
SKJ	Savez komunista Jugoslavije
TPK	Tvornica parnih kotlova